

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Кафедра цивільного права та процесу

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС»

Для здобувачів вищої освіти
факультету підготовки
фахівців для підрозділів
кримінальної поліції

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготувала **Миронюк С.А.** – старший викладач кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Грабильніков А.В. – доцент кафедри теорії держави і права, конституційного права та державного управління Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара, кандидат юридичних наук, доцент.

Мороз В.Ф. – суддя Дніпропетровського апеляційного господарського суду, кандидат юридичних наук.

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри цивільного права та процесу факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції.

“08” серпня 2016 р.,
протокол № 1

ТЕМА № 1. ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА ТА ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА. ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття, предмет, система, джерела цивільного процесуального права.
2. Норми цивільного процесуального права, їх класифікація. Дія норм цивільного процесуального права в часі, просторі, за колом осіб.
3. Цивільне судочинство, його провадження і стадії.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є розкриття основних положень цивільного процесу як однієї з профільюючих дисциплін, предметом вивчення якої є норми права, що визначають порядок розгляду і вирішення цивільних справ, регулюють діяльність суду та інших суб'єктів процесуальної діяльності з метою захисту

суб'єктивних прав і охоронюваних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також засвоєння здобувачами вищої освіти норм та інститутів цивільного процесуального права, які регулюють законодавчо закріплений порядок здійснення правосуддя в цивільних справах по спорах, що виникають з цивільних, житлових, земельних, трудових, сімейних та інших правовідносин, а також у справах наказного та окремого провадження.

ВСТУП

При вивченні навчальної дисципліни будуть розглянуті основні теоретичні проблеми науки цивільного процесуального права, положення чинного законодавства і практики його застосування відповідно до Конституції України, чинного Цивільного процесуального кодексу України, Законів України, керівних постанов Пленуму Верховного Суду України. При вивченні курсу враховуються новітні досягнення вітчизняної цивільно-процесуальної науки, розробки відомих українських вчених В.В.Комарова, Д.Д.Луспеника, В.І.Тертишнікова, П.І.Шевчука, М.Й.Штефана та ін.

Найважливіші проблеми, базові норми та інститути цивільного процесуального права, порядок здійснення правосуддя в цивільних справах, спрямований на реалізацію конституційних положень щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, прав та інтересів підприємств, установ, організацій, держави та суспільства - всі ці питання концептуально висвітлюються в лекціях.

Вивчаючи дану тему курсу, ми розглянемо основоположні питання курсу, а саме: поняття, предмет і систему цивільного процесуального права; поняття цивільного судочинства, його провадження і стадії.

І. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ, ПРЕДМЕТ, СИСТЕМА, ДЖЕРЕЛА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Важливим елементом розбудови правової держави і громадянського суспільства в Україні є формування дієвого механізму захисту конституційних прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Загальною декларацією прав людини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р., встановлено, що кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами (ст. 8). Конституція України на реалізацію цього положення визначає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55 Конституції України).

У разі порушення прав громадян або організацій з боку інших осіб і при відсутності добровільного поновлення порушеного права виникає необхідність застосування відповідних способів захисту права стосовно зобов'язаної сторони.

Спосіб захисту права – категорія матеріального права. Цивільним кодексом України (далі ЦК У) передбачено такі способи захисту цивільних прав: визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право; відновлення становища, яке існувало до порушення; примусове виконання обов'язку в натурі; зміну правовідношення; припинення правовідношення; відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди; відшкодування моральної (немайнової) шкоди; визнання незаконним рішення органів державної влади і місцевого самоврядування (ст.16 ЦК У).

Застосування визначених у законі способів захисту права, тобто визначених примусових заходів до порушника права, здійснюється різними формами захисту права.

Форма захисту права – категорія процесуального характеру. Під формою захисту права слід розуміти визначену законом діяльність компетентних органів щодо захисту права, тобто встановленню фактичних обставин, застосуванню норм права, визначення способу захисту права, ухвалення та виконання рішення.

Чинне законодавство України передбачає *судовий, адміністративний, громадський, нотаріальний* процесуальні порядки (форми захисту права) і визначає органи, які здійснюють захист – суди загальної юрисдикції, нотаріат.

Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Цією статтею передбачено, що судочинство здійснюється Конституційним Судом України і судами загальної юрисдикції.

Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України. Діяльність Конституційного Суду України регламентується Конституцією України і Законом України “Про Конституційний Суд України”.

До системи судів загальної юрисдикції стаття 125 Конституції України відносить Верховний Суд України, вищі судові органи спеціалізованих судів, апеляційні і місцеві суди. Діяльність судів загальної юрисдикції врегульована Конституцією України, Законом України “Про судоустрій і статус суддів”, галузевим законодавством.

Систему судів загальної юрисдикції складають місцеві суди, апеляційні, вищі спеціалізовані. Загальні суди розглядають справи у спорах, що виникають з цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних правовідносин (ст. 15 Цивільного Процесуального Кодексу, далі ЦПК), якщо розгляд таких справ не провадиться за правилами іншого судочинства.

Захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється також у третейських судах, до юрисдикції яких відносяться будь-які спори, що виникають з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Діяльність третейських судів врегульована Законом України “Про третейські суди”.

Однією з форм захисту права є нотаріальна. На нотаріат покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші дії, передбачені Законом України "Про нотаріат".

Одним із способів здійснення захисту прав, свобод чи інтересів фізичних і юридичних осіб є розгляд та вирішення справ у цивільному процесі.

***Цивільний процес** – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, що здійснюється в установленому законом порядку провадження в цивільних справах.*

У цивільному процесі справи розглядаються в порядку *позовного, наказного та окремого провадження* (ч. 3 ст. 15 ЦПК).

Для того щоб у суді виникла цивільна справа, зацікавлена особа звертається до суду із заявою, у якій викладає свої вимоги і обґрунтовує їх. Суддя перевіряє, чи відноситься до ведення суду розгляд і вирішення спірних правовідносин. Якщо на зазначені в заяві вимоги поширюється судова форма захисту, суддя постановляє ухвалу про відкриття провадження, і з цього моменту виникають цивільна справа і судочинство з цієї справи.

Суд, заінтересовані особи, інші учасники (свідки, експерти, перекладачі) у процесі розгляду і вирішення справи здійснюють ряд дій (беруть участь у засіданні суду, дають пояснення, показання, заявляють клопотання тощо). Усі дії суду, осіб, які беруть участь у справі, інших учасників процесу, пов'язані з розглядом справи, ухваленням рішення, його оскарженням, виконанням, можуть відбуватися тільки в рамках норм чинного процесуального закону, і тому є процесуальними діями, сукупність яких утворює цивільний процес (цивільне судочинство).

Отже, *цивільний процес охоплює процесуальні дії суду, сторін, інших учасників процесу, їх процесуальні права й обов'язки.* Суду, всім іншим учасникам для досягнення цілей участі в процесі законом надаються визначені процесуальні права з покладанням на них процесуальних обов'язків. Наприклад, право на звернення до суду реалізується шляхом подачі позовної заяви, право на захист проти позову – шляхом подачі заперечень проти нього чи пред'явлення зустрічного позову. Праву позивача і відповідача брати участь у судовому засіданні відповідає обов'язок суду належним чином сповістити сторони про час і місце засідання. Учасники процесу вступають із судом, як владним органом, у суспільні відносини, які регулюються нормами цивільного процесуального права, і тому є цивільними процесуальними правовідносинами.

Таким чином, *цивільний процес – це єдність процесуальних дій, процесуальних прав і обов'язків суду та інших учасників процесу.*

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, підводячи підсумки слід зазначити, що **цивільне процесуальне право** – це система правових норм, що регулюють діяльність суду та інших учасників процесу, що виникають при розгляді спорів з цивільних справ.

Предметом цивільного-процесуального права є діяльність суду при здійсненні правосуддя, а саме розгляд та вирішення цивільних спорів, що виникають між фізичними, юридичними особами та іншими учасниками правових відносин.

Виходячи із змісту методу цивільного процесуального права, можна зазначити, що **метод характеризується** як імперативно-диспозитивний.

Імперативний характер впливу на поведінку суб'єктів цивільних процесуальних відносин закріплюється у нормах права, що встановлюють зобов'язання, заборону і примус. Зобов'язання становить обов'язок вчинення конкретної активної поведінки суб'єкта цивільних процесуальних відносин. Заборона проявляється у забороні виконувати (вчиняти) певні дії. Примус - у впливі, який спрямований на забезпечення виконання правил окремих норм цивільного процесуального права. Імперативний спосіб проявляється у визначенні процесуально-правового становища суду та кола учасників цивільного процесу.

Диспозитивний характер визначається дозволом і правами суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин на здійснення відповідної поведінки в межах, встановлених нормами цивільного процесуального права. Спосіб дозволу закріплюється в нормах, які визначають процесуально-правове становище сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, діяльність яких характеризується принципом диспозитивності.

Система цивільного процесуального права визначається наявністю норм та інститутів, що обумовлена предметом правового регулювання.

Система поділяється на дві частини: загальну та особливу. Загальна частина встановлює норми та інститути, що мають безпосереднє значення для всього цивільного судочинства, а саме: завдання, принципи, стадії цивільного процесу, правовий статус учасників цивільного процесу тощо. Особлива частина встановлює процесуальний порядок розгляду справи різними інстанціями за стадіями судового процесу.

Джерела цивільного процесуального права – це вираз державної волі, що має прояв у нормах чинного законодавства, яке регулює цивільні процесуальні відносини.

II. ПИТАННЯ

НОРМИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ. ДІЯ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА В ЧАСІ, ПРОСТОРИ, ЗА КОЛОМ ОСІБ

Нормами цивільного процесуального права є встановлені державою Україна загальнообов'язкові правила, що регулюють порядок здійснення правосуддя в цивільних справах. Вони визначаються системою процесуальних дій, виконуваних суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, та системою їх процесуальних прав та обов'язків, реалізація яких забезпечується визначеними законодавством цивільними процесуальними засобами (гарантіями). Норми цивільного процесуального права визначають

весь хід судового процесу, встановлюють для кожного суб'єкта цивільних процесуальних відносин міру належного і можливого поведіння.

Норми цивільного процесуального права **класифікуються**: за змістом; за сферою застосування; за методом впливу на поведінку правомочних осіб.

За своїм змістом норми цивільного процесуального права поділяються на **регулятивні** і **дефінітивні**. **Регулятивні** встановлюють правила поведінки конкретних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин: суду, учасників процесу (ст. 27, 31, 34, 35, 123, 130 ЦПК та ін.). **Дефінітивні** норми визначають завдання цивільного судочинства (ст. 1 ЦПК), формулюють принципи процесу та його інститути (статті 3, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14 ЦПК), містять визначення цивільних процесуальних понять (ст. 57 ЦПК – доказів; ст. 67 ЦПК – процесуальних строків, статті 28, 29 ЦПК – цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності). У дефінітивних нормах визначаються також загальні правила поведінки, що не стосуються конкретних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин, але поведінка яких має відповідати таким правилам.

За сферою застосування норми цивільного процесуального права поділяються на **загальні**, **спеціальні**, **виняткові**. **Загальні** норми мають значення для всіх видів провадження, всіх стадій процесу. Вони вміщені в ЦПК в основному в розділі I “Основні положення”. **Спеціальні** норми регулюють права, обов'язки і процесуальні дії суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин лише в певній стадії розвитку цивільного судочинства – в стадії розгляду справи по суті чи в стадії касаційного оскарження тощо або при розгляді певної категорії справ. **Виняткові** норми спрямовані на конкретизацію, доповнення загальних і спеціальних норм та становлять з них виняток. Так, ст. 112 ЦПК надає право сторонам встановлювати договірну територіальну підсудність справи, крім справ, для яких встановлені правила виключної підсудності.

За методом впливу на відносини, що ними регулюються, і поведінку їх суб'єктів норми цивільного процесуального права можна класифікувати на **імперативні** та **диспозитивні**. **Імперативні** встановлюють обов'язок (ст. 77 ЦПК), заборону (ст. 117 ЦПК), заходи процесуального примусу (ст.ст. 92, 93, 94 ЦПК). **Диспозитивні** встановлюють права суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин на активну поведінку в межах, визначених такими нормами (ст.ст. 27, 31, 34, 35 ЦПК та ін.).

Норми цивільного процесуального права діють в часі, просторі, за колом осіб. За загальним правилом прийнятий закон не має зворотної сили, якщо з цього приводу в ньому відсутнє спеціальне застереження. Так, відповідно до ч. 2 ст. 5 ЦК акт цивільного законодавства не має зворотної дії у часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи. У сфері цивільно-процесуальних правовідносин питання вирішується по-іншому.

Чинність процесуального закону в часі полягає в тому, що суд повинен застосовувати той процесуальний закон, який діє у момент здійснення процесуальних дій, незалежно від того, який процесуальний закон діяв на

момент виникнення процесу. Частиною 3 статті 2 ЦПК зазначено, що провадження в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час вчинення окремих процесуальних дій, розгляду і вирішення справи.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Оскільки цивільний процес – це рух (перехід) справи від однієї стадії до іншої, процесуальні норми об'єднані у великі групи: провадження в судах першої інстанції (позовне, наказне, окреме), апеляційне, касаційне провадження тощо.

Специфіку кожного виду судочинства відображають окремі норми, їх комплекси. Так, наприклад, для позовного провадження характерний комплекс норм щодо забезпечення позову (статті 151-155 ЦПК).

Цивільне процесуальне право у своїй системі містить групи правових норм, які називаються *інститутами*: інститути підсудності, позову, осіб, які беруть участь у справі, інститут доказування тощо. Інститут – це сукупність процесуальних норм загального, спеціального і конкретизуючого характеру, розташованих іноді в різних джерелах процесуального права, але регулюючих всі стадії процесу і види судочинства; це одна група процесуальних відносин, що відрізняється своїм предметом регулювання.

Окреме місце у системі цивільного процесуального права займають норми виконавчого провадження, яке згідно ст. 369 ЦПК регулюється Законом України “Про виконавче провадження”.

ІІІ. ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО, ЙОГО ПРОВАДЖЕННЯ І СТАДІЇ

Цивільне судочинство – це врегульований нормами цивільного процесуального права порядок провадження в цивільних справах, який визначається системою взаємопов'язаних цивільних прав та обов'язків і цивільних процесуальних дій, якими вони реалізуються їх суб'єктами – судом і учасниками процесу.

Завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 1 ЦПК).

ЦПК поділяє всі цивільні справи, що підлягають провадженню в судах, на три види: 1) справи позовного провадження; 2) справи наказного провадження; 3) справи окремого провадження (ч. 3 ст. 15). Законодавство про цивільне судочинство встановлює єдиний порядок розгляду цивільних справ, об'єднаних за матеріальними ознаками на визначені види.

Вид цивільного судочинства – це зумовлений характером і специфікою матеріального права чи інтересу, що захищається законом,

процесуальний порядок відкриття, розгляду, вирішення визначеної групи цивільних справ.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Питання числа проваджень і стадій цивільного процесу і їх співвідношення залишається проблемним. Важливо, на нашу думку, при цьому визначити два аспекти, умовно називаючи їх як статичний і динамічний:

1) кожне окремо взяте провадження складається з трьох стадій (чи фаз): порушення судочинства, підготовки справи до судового розгляду, вирішення справи по суті;

2) рух справи від її відкриття за заявою заінтересованої особи до звернення судового рішення до виконання відбувається стадійно, і в такому рухові доцільно визначати його “кроки” – стадії, як запропоновано, вісім стадій.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

В даній лекції було розглянуто поняття, предмет, систему, джерела цивільного процесуального права, стадії цивільного судочинства, та норми ЦПП.

Цивільний процес – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, що здійснюється в установленому законом порядку провадження в цивільних справах.

Цивільне процесуальне право – це сукупність і система правових процесуальних норм, предметом регулювання яких є суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя у цивільних справах судами загальної юрисдикції.

Предметом цивільного процесуального права розуміють процесуальний порядок провадження в цивільних справах, який визначається:

а) системою процесуальних дій, які виконуються судом і учасниками процесу, змістом, формою, умовами виконання процесуальних дій;

б) системою цивільних процесуальних прав і обов'язків суб'єктів правовідносин, які зумовлюють зміст цивільних процесуальних дій;

в) гарантіями реалізації цивільних процесуальних прав і обов'язків.

Джерелами цивільного процесуального права є ті законодавчі акти, міжнародні договори за участю України, інші нормативно-правові акти, у яких містяться цивільні процесуальні норми, які так чи інакше регулюють цивільне судочинство.

Нормами цивільного процесуального права є встановлені державою Україною загальнообов'язкові правила, що регулюють порядок здійснення правосуддя в цивільних справах

Вид цивільного судочинства – це зумовлений характером і специфікою матеріального права чи інтересу, що захищається законом,

процесуальний порядок відкриття, розгляду, вирішення визначеної групи цивільних справ. Позовне, окреме, наказне провадження.

Стадією цивільного процесу називається сукупність процесуальних дій, спрямованих на реалізацію певної мети: прийняття заяв, підготовку справи до судового розгляду, судовий розгляд тощо.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: цивільне процесуальне право, цивільний процес, форма захисту права, цивільна процесуальна форма, норми цивільного процесуального права, предмет цивільного процесуального права, предмет цивільного процесу, імперативний і диспозитивний методи цивільного процесуального права, джерела, провадження та стадії цивільного процесу.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття, методи, завдання цивільного процесуального права;
- систему, джерела цивільного процесуального права;
- стадії цивільного судочинства.

Вміти:

- визначати стадії цивільного процесу;
- класифікувати чинне законодавство,
- розпізнавати види методів в цивільно-процесуальних правовідносинах.

ТЕМА № 2. Поняття та значення принципів цивільного процесу, їх класифікація (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

4. Поняття та система принципів цивільного процесу, їх класифікація.
5. Принципи, закріплені Конституцією України.
6. Принципи, закріплені законодавством про судочинство.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).

6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою вивчення даної теми є засвоєння здобувачами вищої освіти норм та інститутів цивільного процесу, які регулюють законодавчо закріплений порядок здійснення правосуддя в цивільних справах по спорах, що виникають з цивільних, житлових, земельних, трудових, сімейних та інших правовідносин, а також у справах наказного та окремого провадження.

Відповідно завдання вивчення навчальної дисципліни полягають у засвоєнні здобувачами основних положень чинного цивільного процесуального законодавства України, що регулює суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя в цивільних справах. Важливим є набуття навичок щодо користування відповідними нормативними актами, вмінь вирішувати конкретні практичні питання, пов'язані з застосуванням норм цивільного процесуального права з врахуванням змін у поточному законодавстві, складати найбільш важливі процесуальні документи.

Найважливіші проблеми, базові норми та інститути цивільного процесуального права, порядок здійснення правосуддя в цивільних справах спрямовані на реалізацію конституційних положень щодо захисту прав і свобод людини та громадянина, прав та інтересів підприємств, установ, організацій, держави та суспільства - всі ці питання концептуально висвітлюються в лекціях.

ВСТУП

При вивченні навчальної дисципліни будуть розглянуті основні теоретичні проблеми науки цивільного процесуального права, положення чинного законодавства і практики його застосування відповідно до Конституції України, чинного Цивільного процесуального кодексу України, Законів України, керівних постанов Пленуму Верховного Суду України. При вивченні курсу враховуються новітні досягнення вітчизняної цивільно-

процесуальної науки, розробки відомих українських вчених В.В.Комарова, Д.Д. Луспеника, В.І. Тertiшнікова, П.І. Шевчука, М.Й. Штефана та ін.

Вивчаючи дану тему курсу, ми розглянемо основоположні питання курсу, а саме: поняття та ознаки принципів цивільного процесу, систему та їх класифікацію.

І. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Принципи (латинське слово *principium* – основа, начало, засади) – це керівні ідеї, положення, провідні засади, що визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Роль і значення принципів права визначається їх природою: вони у концентрованому вигляді виражають сутність і зміст права, тому мають значення керівних положень під час здійснення державою правотворчої, правозастосовчої діяльності.

Принципи права є елементами структури галузі права. Володіючи найбільшою стабільністю, вони визначають загальну лінію правового регулювання як безпосередньо так і через правові норми. На основі принципів права формуються норми права. Принципи і конкретні норми нерозривно зв'язані. Не може бути принципів без норм права. Так само не буває правових норм без того, щоб в них не знаходили свого прояву правові принципи.

В юридичній літературі існує два основних підходи щодо розуміння принципів цивільного процесуального права: одні автори вважають принципами основні ідеї, теоретичні положення, уявлення про суд та правосуддя. Точка зору інших авторів полягає в тому, що принципами цивільного процесуального права є лише ті положення, які закріплені правовими нормами (Конституцією України, Законом України “Про судоустрій та статус суддів”, Цивільним процесуальним кодексом та іншими законодавчими актами). Останній підхід є більш слушним, зважаючи на те, що принципи цивільного процесуального права набувають обов'язкової сили лише після закріплення в нормах закону, залишаючись до цього елементами правової ідеології, правосвідомості, науковими висновками.

Принципи цивільного процесуального права характеризуються такими ознаками: 1) принцип включає (виражає) певну ідею (погляд), яка складає його зміст; 2) така ідея має бути закріплена в нормі цивільного процесуального права; 3) принцип повинен бути безпосередньо пов'язаним з цивільним процесом, визначати його основні властивості; 4) принцип повинен мати загальне значення для всього цивільного процесу; 5) принцип визначає типові риси цивільного судочинства і може мати винятки, які не є принципом; 6) принципами не можуть бути положення, які дублюють інші принципи або які з них виходять.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, розглянувши основні поняття та значення принципів цивільного процесу, з'ясували ознаки та значення принципів.

Принципи цивільного процесуального права характеризуються такими ознаками:

1. принцип включає (виражає) в собі певну ідею (погляд), яка складає його зміст;
2. така ідея завжди прямо чи опосередковано повинна бути закріплена в нормативно правових актах;
3. принцип повинен бути безпосередньо пов'язаним з цивільним процесом, визначати його основні властивості;
4. принцип повинен мати загальне значення для всього цивільного процесу;
5. принцип визначає типові риси цивільного судочинства і може мати винятки, які не є принципом;
6. принципи характеризуються значною стійкістю та стабільністю;
7. принципами не можуть бути звичайні вимоги (правила), які не складають одну з відомих альтернативних вимог;
8. принципами не можуть бути положення, які дублюють інші принципи або які з них виходять.

Значення принципів цивільного процесуального права полягає в наступному:

- 1) відображають суть, загальну спрямованість, характерні риси і суспільний характер цивільного процесуального права;
- 2) сприяють правильному пізнанню норм цивільного процесуального права;
- 3) виступають основою для законодавчої практики;
- 4) сприяють виконанню завдань цивільного судочинства і підвищують його ефективність.

ПИТАННЯ II.

ПРИНЦИПИ ЗАКРІПЛЕНІ КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

Оскільки Конституція є основним законом нашої держави, то закріплені в ній положення є обов'язковими для будь-якої галузі, в тому числі і юриспруденції.

Так, у ст. 8 Конституції України закріплений основний, на нашу думку, принцип не лише цивільного процесу, а юриспруденції взагалі – **принцип верховенства права**. Він означає, що жодна людина не є вищою від закону; жодна особа не може підлягати юридичній відповідальності не інакше як за порушення встановлених законами правил поведінки; притягнення особи до відповідальності має відбуватися в порядку встановленому відповідними законами.

Наступним принципом цивільного процесуального права, який закріплений в Конституції України є **принцип захисту судом прав і свобод людини і громадянина (ст. 55)**. Цей принцип означає, що кожна людина, незалежно від її расової чи релігійної спрямованості, кольору шкіри, політичних чи ідеологічних вподобань, має право на звернення до суду для захисту своїх оспорюваних, порушених чи невизнаних прав та інтересів.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, з'ясувавши принципи, що закріплені Основним законом держави, з'ясували, що основоположними началами здійснення правосуддя в цивільних справах є принципи, закріплені Конституцією України, до яких належать: здійснення правосуддя виключно судами (ст. 124); принцип територіальності й спеціалізації побудови системи судів загальної юрисдикції (ст. 125); участь народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ст. 124); виборність і призначуваність суддів (ст. 128); здійснення правосуддя суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ч. 2 ст. 129); незалежність і недоторканність суддів та підкорення їх тільки закону (ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129); здійснення правосуддя професійними суддями та у визначених законом випадках народними засідателями і присяжними (ст. 127); законність (п. 1 ст. 129); рівність усіх учасників процесу перед законом і судом (п. 2 ст. 129); змагальність сторін та свобода в наданні ними судові своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ст. 129); гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 7 ст. 129); державна мова судочинства (ст. 10); забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (п. 8 ст. 129); ухвалення судами рішень іменем України і їх обов'язковість до виконання на всій території України (ч. 5 ст. 124; п. 9 ст. 129); доступність і гарантованість судового захисту прав і свобод людини і громадянина (ч. 3 ст. 8; ч. 4 ст. 32; ч. 1, 2 ст. 55; ч. 1 ст. 59; п. 6 ст. 129); участь громадськості у захисті прав громадян (ст. 36); публічність (ст. 3; ч. 2 ст. 19; п. 2 ст. 121); недоторканність людини (ст. 3, 29); недоторканність житла (ст. 30); таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); охорона особистого і сімейного життя громадянина (ст. 32).

ІІІ. ПИТАННЯ ПРИНЦИПИ, ЗАКРІПЛЕНІ ЗАКОНОДАВСТВОМ ПРО СУДОЧИНСТВО

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року закріплює низку принципів цивільного процесуального, але оскільки всі закони України так чи інакше посилаються на Конституцію нашої держави, то деякі положення Конституції дублюються вказаним Законом.

Так у Законі України (далі ЗУ) «Про судоустрій і статус суддів» закріплені такі основні засади цивільного процесуального права: здійснення правосуддя незалежними та безсторонніми судами (ч.1 ст. 1, ст. 5 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); здійснення правосуддя професійними суддями та у визначених законом випадках народними засідателями і присяжними (ч.2 ст. 1 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип територіальності й спеціалізації побудови системи судів загальної юрисдикції (ч.3 ст. 1 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип верховенства права (ст. 2 ЗУ «Про

судоустрій і статус суддів); принцип захисту судом прав і свобод людини і громадянина (ст. 7 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип незалежності і недоторканості суддів при здійсненні правосуддя (ст. 6, 47-48 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип рівності всіх учасників процесу перед законом і судом (ст. 9 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип гласності і відкритості судового процесу (ст. 11 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип державної мови судочинства і діловодства в судах (ст. 12 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип обов'язковості судових рішень (ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип одноособового чи колегіального розгляду справи (ст. 15 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (ст. 14 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип незмінюваності судді (ст. 52 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип несумісності займаної посади судді (ст. 53 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип участі народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (Глава 3 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»). Оскільки майже всі принципи, які закріплені законодавством про судочинство містяться і в Конституції, то детальніше розглянемо лише ті з них, які не розглядалися в попередньому підрозділі.

Принцип незмінюваності судді (ст. 52 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»). Цей принцип полягає в тому, що суддя, перебуваючи на посаді судді безстроково, займатиме цю посаду до 65 років, крім випадків звільнення судді з посади чи його відставки. Безстрокове перебування на посаді в сукупності з гарантіями закріпленими в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» створює умови для повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин справи та винесення на основі цього об'єктивного рішення.

Принцип несумісності займаної посади судді (ст. 53 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів») Цей принцип означає, що суддя не має права поєднувати свою діяльність з підприємницькою або адвокатською діяльністю, будь-якою іншою оплачуваною роботою (крім викладацької, наукової і творчої діяльності), а також входити до складу керівного органу чи наглядової ради підприємства або організації, що має на меті одержання прибутку. Перебування на посаді судді несумісне із зайняттям посади в будь-якому іншому органі державної влади, органі місцевого самоврядування та з представницьким мандатом. Суддя не може належати до політичної партії чи професійної спілки, виявляти прихильність до них, брати участь у політичних акціях, мітингах, страйках.

Принципи закріплені цивільним процесуальним законодавством.

Цивільний процесуальний кодекс України також закріплює ряд основних положень цивільного процесуального права. Це зокрема принципи диспозитивності, процесуальної рівноправності сторін, змагальності, поєднання усності і письмовості судового розгляду, безпосередності судового розгляду, процесуального формалізму.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, до принципів, що закріплені законодавством про судочинство належать: здійснення правосуддя незалежними та безсторонніми судами (ч.1 ст. 1, ст. 5 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); здійснення правосуддя професійними суддями та у визначених законом випадках народними засідателями і присяжними (ч.2 ст. 1 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип територіальності й спеціалізації побудови системи судів загальної юрисдикції (ч.3 ст. 1 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип верховенства права (ст. 2 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип захисту судом прав і свобод людини і громадянина (ст. 7 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип незалежності і недоторканості суддів при здійсненні правосуддя (ст. 6, 47-48 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип рівності всіх учасників процесу перед законом і судом (ст. 9 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип гласності і відкритості судового процесу (ст. 11 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип державної мови судочинства і діловодства в судах (ст. 12 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип обов'язковості судових рішень (ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип одноособового чи колегіального розгляду справи (ст. 15 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (ст. 14 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип незмінюваності судді (ст. 52 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип несумісності займаної посади судді (ст. 53 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип участі народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (Глава 3 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

В даній лекції було розглянуто поняття, значення, класифікація принципів цивільного процесу.

Принципи цивільного процесуального права характеризуються такими ознаками:

- 1) принцип включає (виражає) в собі певну ідею (погляд), яка складає його зміст;
- 2) така ідея завжди прямо чи опосередковано повинна бути закріплена в нормативно правових актах;
- 3) принцип повинен бути безпосередньо пов'язаним з цивільним процесом, визначати його основні властивості;
- 4) принцип повинен мати загальне значення для всього цивільного процесу;
- 5) принцип визначає типові риси цивільного судочинства і може мати винятки, які не є принципом;
- 6) принципи характеризуються значною стійкістю та стабільністю;

7) принципами не можуть бути звичайні вимоги (правила), які не складають одну з відомих альтернативних вимог;

8) принципами не можуть бути положення, які дублюють інші принципи або які з них виходять.

Значення принципів цивільного процесуального права полягає в наступному:

1) відображають суть, загальну спрямованість, характерні риси і суспільний характер цивільного процесуального права;

2) сприяють правильному пізнанню норм цивільного процесуального права;

3) виступають основою для законодавчої практики;

4) сприяють виконанню завдань цивільного судочинства і підвищують його ефективність.

Основоположними початками здійснення правосуддя в цивільних справах є принципи, закріплені Конституцією України, до яких належать: здійснення правосуддя виключно судами (ст. 124); принцип територіальності й спеціалізації побудови системи судів загальної юрисдикції (ст. 125); участь народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ст. 124); виборність і призначуваність суддів (ст. 128); здійснення правосуддя суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ч. 2 ст. 129); незалежність і недоторканність суддів та підкорення їх тільки закону (ч. 1 ст. 126, ч. 1 ст. 129); здійснення правосуддя професійними суддями та у визначених законом випадках народними засідателями і присяжними (ст. 127); законність (п. 1 ст. 129); рівність усіх учасників процесу перед законом і судом (п. 2 ст. 129); змагальність сторін та свобода в наданні ними судові своїх доказів і доведенні перед судом їх переконливості (п. 4 ст. 129); гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 7 ст. 129); державна мова судочинства (ст. 10); забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (п. 8 ст. 129); ухвалення судами рішень іменем України і їх обов'язковість до виконання на всій території України (ч. 5 ст. 124; п. 9 ст. 129); доступність і гарантованість судового захисту прав і свобод людини і громадянина (ч. 3 ст. 8; ч. 4 ст. 32; ч. 1, 2 ст. 55; ч. 1 ст. 59; п. 6 ст. 129); участь громадськості у захисті прав громадян (ст. 36); публічність (ст. 3; ч. 2 ст. 19; п. 2 ст. 121); недоторканність людини (ст. 3, 29); недоторканність житла (ст. 30); таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31); охорона особистого і сімейного життя громадянина (ст. 32).

До принципів, що закріплені законодавством про судочинство належать: здійснення правосуддя незалежними та безсторонніми судами (ч. 1 ст. 1, ст. 5 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); здійснення правосуддя професійними суддями та у визначених законом випадках народними засідателями і присяжними (ч. 2 ст. 1 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип територіальності й спеціалізації побудови системи судів загальної юрисдикції (ч. 3 ст. 1 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип

верховенства права (ст. 2 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип захисту судом прав і свобод людини і громадянина (ст. 7 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип незалежності і недоторканості суддів при здійсненні правосуддя (ст. 6, 47-48 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип рівності всіх учасників процесу перед законом і судом (ст. 9 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип гласності і відкритості судового процесу (ст. 11 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип державної мови судочинства і діловодства в судах (ст. 12 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип обов'язковості судових рішень (ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип одноособового чи колегіального розгляду справи (ст. 15 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду, крім випадків, встановлених законом (ст. 14 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип незмінюваності судді (ст. 52 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип несумісності займаної посади судді (ст. 53 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»); принцип участі народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (Глава 3 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»).

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: принципи цивільного процесуального права; система принципів; принципи цивільного процесуального права, закріплені Конституцією України; загальноправові принципи; міжгалузеві принципи; галузеві принципи.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття, значення принципів цивільного процесуального права;
- класифікацію принципів цивільного процесуального права.

Вміти:

- класифікувати принципи цивільного процесу,
- застосовувати принципи в цивільному процесі, під час розгляду судами цивільних справ.

ТЕМА № 3. ЦИВІЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПРАВОВІДНОСИНИ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття цивільних процесуальних правовідносин.
2. Передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин.
3. Елементи цивільних процесуальних правовідносин: суб'єкти, об'єкт, зміст.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є формування знань у здобувачів вищої освіти щодо порядку і підстав виникнення цивільних процесуальних правовідносин, а також розгляд та вивчення основних положень цивільних процесуальних правовідносин, їх складових елементів, тобто суб'єктного складу. Правового положення основних учасників цивільного процесу, таких як суд, позивач, відповідач та інших. Розкриття особливостей цивільних процесуальних правовідносин, підстав їх виникнення та припинення.

ВСТУП

Цивільні процесуальні правовідносини розкривають соціальну спрямованість норм цивільного процесуального права, виступають процесуальним засобом судового захисту цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, державних і громадських інтересів. Вони обумовлюються дією норм цивільного процесуального права, які впливають на поведінку осіб шляхом закріплення сукупності кореспондуючих між собою суб'єктивних цивільних процесуальних прав і обов'язків суду та учасників процесу, реалізація яких спричиняє виникнення, розвиток і припинення цього виду правовідносин.

Проблема цивільних процесуальних правовідносин виявляє своє важливе значення для правозастосовчої практики, оскільки правильне визначення правовідношення у цивільній справі обумовлює її успішний розгляд і ухвалення справедливого рішення у справі.

I. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Будь-яка особа, яка вважає своє право порушеним, має можливість звернутися за судовим захистом та доводити свою правоту. Право на звернення до суду за захистом гарантоване Конституцією України (ч. 3 ст. 8; ст. 55). Це право забезпечується реальною можливістю усякій заінтересованій особі звернутися до суду в установленому порядку за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів (ст. 3 ЦПК). Забезпечення права на судовий захист є ознакою правової держави.

Разом з тим будь-яка особа, володіючи суб'єктивними правами, не може їх реалізувати не вступивши у відповідні правовідносини. Останні є вираженням правових норм у житті.

Об'єктивною основою цивільних процесуальних правовідносин виступають матеріальні правовідносини, а саме необхідність захисту в порядку, встановленому законом, порушених або оспорюваних суб'єктивних прав та інтересів особи у сфері цивільних, житлових, земельних, трудових, сімейних правовідносин.

Цивільні процесуальні правовідносини *виникають і розвиваються на диспозитивній основі* внаслідок вольових дій осіб, які звертаються до суду із заявою за захистом свого права чи охоронюваного законом інтересу, або виникають на публічній основі, коли на захист прав та інтересів осіб або державних чи суспільних інтересів у суді відкрито провадження в цивільній справі за заявою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурора, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ст. 45 ЦПК). Процесуальні дії органів та осіб, зазначених у ст. 45 ЦПК, після подання заяви до суду будуть юридичними фактами, які спричиняють виникнення цивільних процесуальних правовідносин не тільки між такими особами і судом, а й між судом і особами, на захист прав яких була порушена цивільна справа в суді.

При розгляді і вирішенні цивільних справ між судом та іншими учасниками цивільного процесу виникають суспільні відносини. Ці відносини врегульовані нормами цивільного процесуального права і є цивільними процесуальними правовідносинами. Отже, *цивільні процесуальні правовідносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами цивільного процесуального права*. Стаття 2 ЦПК встановлює, що порядок провадження в цивільних справах у судах України визначається цим Кодексом. Відповідно *цивільні процесуальні правовідносини існують лише у формі правових*

відносин – у цій галузі правовідносин дозволено лише те, що прямо дозволено нормативними актами. Такий, *дозвільний, спосіб правового регулювання процесуальних відносин* не допускає так званої фактичної процесуальної діяльності, тобто діяльності, не передбаченої формами цивільного судочинства. На відміну від цивільного права, в якому відповідно до ст. 11 ЦК цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки, для цивільних процесуальних правовідносин обов'язковою умовою виступають норми права, реалізація яких і спричиняє виникнення, розвиток і припинення цього виду правовідносин.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, підводячи підсумки за першим питанням слід зауважити, що цивільні процесуальні правовідносини виникають і розвиваються на диспозитивній основі внаслідок вольових дій осіб, які звертаються до суду із заявою за захистом свого права чи охоронюваного законом інтересу, або виникають на публічній основі, коли на захист прав та інтересів осіб або державних чи суспільних інтересів у суді відкрито провадження в цивільній справі за заявою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурора, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ст. 45 ЦПК). Процесуальні дії органів та осіб, зазначених у ст. 45 ЦПК, після подання заяви до суду будуть юридичними фактами, які спричиняють виникнення цивільних процесуальних правовідносин не тільки між такими особами і судом, а й між судом і особами, на захист прав яких була порушена цивільна справа в суді.

Цивільні процесуальні правовідносини – це різновидність правовідносин, які виникають в процесі цивільного судочинства на основі норм цивільного процесуального права лише між двома суб'єктами – судом, який розглядає справу, і будь-яким іншим учасником процесу (суд – позивач; суд – відповідач; суд – свідок тощо).

Цивільні процесуальні правовідносини мають особливості, що притаманні саме цій групі правових відносин. У судочинстві по конкретній справі виникає система численних процесуальних правовідносин між його суб'єктами за схемою: суд – позивач, суд – відповідач, суд – свідок тощо.

Особливістю цивільних процесуальних правовідносин є мета: головна і найближча. Головна мета визначається як загальна для всіх цивільних процесуальних правовідносин – це захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ст. 1 ЦПК). Найближча мета визначається для кожного правовідношення окремо (відкриття провадження у справі, подання доказів тощо).

Іншою особливістю цивільних процесуальних правовідносин, як зазначалося, є те, що вони можливі лише в правовій формі, тобто є юридичними, на відміну від матеріальних відносин, які можуть існувати як фактичні.

Специфічною особливістю цивільних процесуальних правовідносин є те, що вони утворюють систему тісно взаємопов'язаних, взаємозумовлених і змінюючих одна одну відносин. Кожне окремо взяте правовідношення є елементом системи і не може існувати ізольовано від іншого. Всі вони мають єдину цільову спрямованість, служать правильному і всебічному розгляду і вирішенню цивільної справи.

II. ПИТАННЯ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Для виникнення, розвитку і припинення цивільних процесуальних правовідносин необхідні певні умови, які в юридичній науці називають або передумовами, або підставами виникнення правовідносин, іноді ці терміни об'єднують, називаючи передумови і підстави виникнення правовідносин. За думкою В.І. Тертишнікова, поняття “передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин” більш точно відображає суть явища і тому в літературі є більш поширеним. Отже, **передумови виникнення цивільно-процесуальних правовідносин** – це передбачені законом підстави виникнення, зміни і припинення цивільних процесуальних правовідносин¹.

Загально визнано, що цивільні процесуальні правовідносини можуть виникнути за наявності таких передумов:

- 1) норм цивільного процесуального права;
- 2) цивільної процесуальної правоздатності учасників процесу;
- 3) процесуальних юридичних фактів.

Норми цивільного процесуального права є найважливішою передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин. Це загальні правила поведінки, сформульовані як владні веління, які спрямовані на врегулювання відносин, що складаються у зв'язку зі здійсненням правосуддя у цивільних справах. Норми цивільного процесуального права мають загальний характер, в них виражено загальний стандарт поведінки суду або інших учасників процесу, який найбільш повно відповідає інтересам здійснення правосуддя².

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, передумови виникнення цивільно-процесуальних правовідносин – це передбачені законом підстави виникнення, зміни і припинення цивільних процесуальних правовідносин.

---

¹ Тертишников В.И. Гражданский процесс: Конспект лекций. – С. 36.

² Комаров В.В. Учение о гражданских процессуальных правоотношениях и их субъектах // Проблемы науки гражданского процессуального права / Под ред. проф. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2002. – С. 101.

Норми цивільного процесуального права є найважливішою передумовою виникнення цивільних процесуальних правовідносин. Це загальні правила поведінки, сформульовані як владні веління, які спрямовані на врегулювання відносин, що складаються у зв'язку зі здійсненням правосуддя у цивільних справах. Норми цивільного процесуального права мають загальний характер, в них виражено загальний стандарт поведінки суду або інших учасників процесу, який найбільш повно відповідає інтересам здійснення правосуддя.

Норми цивільного процесуального права як передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин характеризуються такими особливостями: 1) встановлюються тільки державою; 2) є загальнообов'язковими; 3) мають загальний характер; 4) регулюють суспільні відносини лише в сфері здійснення правосуддя у цивільних справах; 5) забезпечуються можливістю застосування державного примусу чи процесуальних заходів, не пов'язаних з державним примусом; 6) ставлять за мету правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ.

ІІІ. ПИТАННЯ

ЕЛЕМЕНТИ ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН: СУБ'ЄКТИ, ОБ'ЄКТ, ЗМІСТ

Цивільні процесуальні правовідносини, як і будь-які інші правовідносини, мають визначену структуру, яка складається з трьох елементів. *Елементи цивільних процесуальних правовідносин* – це їх складові частини. До них відносяться: *суб'єкти, об'єкти і зміст правовідносин*.

Суб'єкти цивільних процесуальних відносин

Цивільні процесуальні правовідносини виникають між носіями цивільних процесуальних прав і обов'язків у процесі здійснення правосуддя в цивільних справах, цивільному судочинстві. Отже, *суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин* – це носій цивільних процесуальних прав та обов'язків.

Суб'єктний склад цивільних процесуальних правовідносин достатньо широкий. Залежно від змісту діяльності та наявності заінтересованості суб'єкти поділяють на три групи:

1) *особи, які здійснюють правосуддя в цивільних справах:*

- а) суди, які розглядають і вирішують справи по першій інстанції;
- б) суди, що перевіряють законність і обґрунтованість рішень у апеляційному і касаційному порядках та у зв'язку з винятковими і нововиявленими обставинами;
- в) особи, діяльність яких пов'язана з правосуддям – секретар судового засідання, судовий розпорядник (ст. 47 ЦПК);

2) *особи, які беруть участь у справі:*

- а) *з метою захисту своїх прав і законних інтересів:* сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб у справах позовного провадження,

заявники та інші заінтересовані особи у справах наказного і окремого провадження та їхні представники (ч. 1, 2 ст. 26 ЦПК);

б) з метою захисту прав інших осіб, державних і громадських інтересів: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ч. 3 ст. 26, ст. 45 ЦПК);

3) особи, які сприяють судовому розгляду та вирішенню справи (інші учасники цивільного процесу): свідок, експерт, перекладач, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу (ст. 47 ЦПК).

Особи, які здійснюють правосуддя у цивільних справах. Першу групу суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин становлять державні органи, наділені владними функціями. Суд є обов'язковим суб'єктом усіх цивільних процесуальних правовідносин. Без суду неможливі самі процесуальні правовідносини.

Суддя, секретар суду, секретар судового засідання є посадовими особами суду, перебувають з ним у трудових правовідносинах, є носіями службових прав і обов'язків, наданих їм для участі у виконанні завдань державного органу. Тому суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин буде суд. Одноособові дії судді, секретаря судового засідання приводять до виникнення, розвитку і припинення правовідносин не з ними особисто, а із судом.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ

Елементи цивільних процесуальних правовідносин – це їх складові частини. До них відносяться: суб'єкти, об'єкти і зміст правовідносин.

Отже, суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин – це носій цивільних процесуальних прав та обов'язків.

Суб'єктний склад цивільних процесуальних правовідносин достатньо широкий. Залежно від змісту діяльності та наявності заінтересованості суб'єкти поділяють на три групи:

1) **особи, які здійснюють правосуддя в цивільних справах:**

а) суди, які розглядають і вирішують справи по першій інстанції;

б) суди, що перевіряють законність і обґрунтованість рішень у апеляційному і касаційному порядках та у зв'язку з винятковими і нововиявленими обставинами;

в) особи, діяльність яких пов'язана з правосуддям – секретар судового засідання, судовий розпорядник (ст. 47 ЦПК);

2) **особи, які беруть участь у справі:**

а) з метою захисту своїх прав і законних інтересів: сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб у справах позовного провадження, заявники та інші заінтересовані особи у справах наказного і окремого провадження та їхні представники (ч. 1, 2 ст. 26 ЦПК);

б) з метою захисту прав інших осіб, державних і громадських інтересів: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи

державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб (ч. 3 ст. 26, ст. 45 ЦПК);

3) особи, які сприяють судовому розгляду та вирішенню справи (інші учасники цивільного процесу): свідок, експерт, перекладач, спеціаліст, особа, яка надає правову допомогу (ст. 47 ЦПК).

Особи, які здійснюють правосуддя у цивільних справах. Першу групу суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин становлять державні органи, наділені владними функціями. Суд є обов'язковим суб'єктом усіх цивільних процесуальних правовідносин. Без суду неможливі самі процесуальні правовідносини.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Цивільні процесуальні правовідносини розкривають соціальну спрямованість норм цивільного процесуального права, виступають процесуальним засобом судового захисту цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, державних і громадських інтересів. Вони обумовлюються дією норм цивільного процесуального права, які впливають на поведінку осіб шляхом закріплення сукупності кореспондуючих між собою суб'єктивних цивільних процесуальних прав і обов'язків суду та учасників процесу, реалізація яких спричиняє виникнення, розвиток і припинення цього виду правовідносин.

Проблема цивільних процесуальних правовідносин виявляє своє важливе значення для правозастосовчої практики, оскільки правильне визначення правовідношення у цивільній справі обумовлює її успішний розгляд і ухвалення справедливого рішення у справі.

Метою вивчення даної теми також є з'ясування ролі, функцій, процесуальних прав та обов'язків учасників цивільного процесу. Відповідно завдання вивчення теми полягають у засвоєнні курсантами інститутів цивільного процесуального права.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: цивільні процесуальні правовідносини; суб'єкти, об'єкт цивільних процесуальних правовідносин; цивільна процесуальна правосуб'єктність; цивільна процесуальна правоздатність; цивільна процесуальна дієздатність; юридичні процесуальні факти; передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин; зміст цивільних процесуальних правовідносин.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:
Знати:

- елементи цивільно процесуальних правовідносин;

- поняття цивільна процесуальна правосуб'єктність; цивільна процесуальна правоздатність; цивільна процесуальна дієздатність;
- передумови виникнення цивільних процесуальних правовідносин.

Вміти:

- визначати склад цивільно процесуальних правовідносин;
- класифікувати суб'єкти цивільно процесуальних правовідносин;
- тлумачити поняття цивільна процесуальна правосуб'єктність; цивільна процесуальна правоздатність; цивільна процесуальна дієздатність.

ТЕМА № 4.УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

(4 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Особи, які беруть участь у справі.
2. Сторони у цивільному процесі, їх права та обов'язки.
3. Інші учасники цивільного процесу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є з'ясування ролі, функцій, процесуальних прав та обов'язків учасників цивільного процесу. Відповідно завдання вивчення теми полягають у засвоєнні здобувачами вищої освіти інститутів цивільного процесуального права (сторін; третіх осіб; осіб, яким за законом надано право захищати права і свободи інших осіб тощо), прав та обов'язків учасників цивільного процесу.

ВСТУП

Правильне визначення сторін у цивільному процесі та їх правового становища є обов'язковою передумовою винесення законних і обґрунтованих судових рішень.

Для того, щоб суд відкрив провадження у цивільній справі, розглянув її та ухвалив рішення, необхідно, щоб заінтересована особа реалізувала своє право на звернення до суду за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Такою заінтересованою особою може бути фізична особа, юридична особа, а також держава, за умови наявності юридичного інтересу у справі, прагнення захистити своє правове становище, примусити іншу особу виконати певну дію на свою користь або утриматися від такої, захистити право чи законний інтерес іншої особи у передбачених законом випадках.

Поняття «сторони» в цивільному процесі має безпосередній зв'язок із матеріальними правовідносинами, оскільки сторонами виступають переважно їх суб'єкти: кредитор і боржник, чоловік і дружина, роботодавець і працівник та ін.

Дана тема передбачає вивчення складу осіб, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки. Юридична заінтересованість осіб, які беруть участь у справі. Поняття процесуальної співучасті. Умови допуску процесуальної співучасті. Класифікація співучасті.

Поняття неналежної сторони в цивільному процесі. Умови і порядок заміни неналежної сторони. Процесуальне правонаступництво. Підстави процесуального правонаступництва.

Поняття, значення та види представництва у цивільному процесі. Основні відмінності процесуального представництва від цивільно-правового. Умови здійснення процесуального представництва.

I. ПИТАННЯ ОСОБИ, ЯКІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У СПРАВІ

Учасники цивільного процесу, визначені главою 4 ЦПК, розподілені на дві групи – це особи, які беруть участь у справі та інші учасники цивільного процесу. До осіб, які беруть участь у справі, відповідно до ст. 26 ЦПК, відносяться: 1) сторони, треті особи, представники сторін та третіх осіб у справах позовного провадження; 2) заявники, інші заінтересовані особи, їхні

представники у справах наказного та окремого провадження; 3) органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Головною ознакою осіб, які беруть участь у справі, і головною їх відмінністю від інших учасників цивільного процесу є те, що вони наділені юридичною заінтересованістю. Тобто, вони мають юридичну заінтересованість у результатах вирішення судом справи і в реалізації ухваленого по ній рішення.

Тобто, можна говорити про те, що юридичний інтерес містить матеріальний і процесуальний компоненти. Матеріально-правовий компонент визначається спірними цивільними, житловими, земельними, сімейними, трудовими та іншими матеріальними правовідносинами сторін; процесуально-правовий - наслідками розв'язання матеріально-правового спору, бажанням одержати певне за змістом рішення суду.

Юридична заінтересованість зазначених у ст. 26 ЦПК осіб зумовлюється тим, що вони мають відношення до справи як учасники матеріального спору (суб'єктивний матеріально-правовий характер заінтересованості) або внаслідок виконання ними функцій в системі управління суспільством (держаний і громадський характер заінтересованості).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, підводячи підсумки слід зазначити, що основними учасниками цивільного процесу є сторони і треті особи. Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач.

Положення в процесі сторін характеризується наступними ознаками:

- 1) сторони ведуть процес від свого власного імені;
- 2) на їхнє ім'я виноситься судове рішення;
- 3) на них поширюється повною мірою сила судового рішення;
- 4) на них поширюються судові витрати;
- 5) у випадку смерті чи втрати дієздатності ким-небудь з них, їх місце в процесі займає правонаступник у випадку, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво.

II. ПИТАННЯ СТОРОНИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ, ЇХ ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ

Сторони користуються рівними процесуальними правами, обсяг яких співпадає з правами та обов'язками інших осіб, які беруть участь у справі. При цьому важливо наголосити, що рівноправність сторін означає не однакові їхні права, а рівні можливості використовувати процесуальні засоби захисту.

Крім загальних, сторонам належать специфічні, диспозитивні права: позивач має право протягом усього часу розгляду справи змінити підставу

або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог, відмовитися від позову, а відповідач має право визнати позов повністю або частково, пред'явити зустрічний позов; сторони можуть укласти мирову угоду на будь-якій стадії цивільного процесу; кожна із сторін має право вимагати виконання судового рішення в частині, що стосується цієї сторони (ст. 31 ЦПК).

Рівність прав сторін полягає і в тому, що обидві сторони рівною мірою мають право відстоювати свої права особисто або через представників. Праву позивача на пред'явлення позову відповідає право відповідача на заперечення проти позову та на пред'явлення зустрічного позову з метою захисту своїх прав.

М.Й.Штефаном запропонована **класифікація цивільно-процесуальних прав сторін** на групи, яка відображає забезпечення виконання сторонами процесуальних функцій. Ця класифікація має такий вигляд:

1. *Права, які характеризують повноваження на відкриття провадження у справі* – права на пред'явлення позову (ст. 3, 118 ЦПК), зустрічного позову (ст. 123 ЦПК), заперечення відповідача проти позову (ст. 128 ЦПК), подавати заяву про забезпечення позову до подання позовної заяви з метою запобігання порушенню права інтелектуальної власності (ч. 4, 5 ст. 151 ЦПК); вимоги про виправлення недоліків рішення судом, який його ухвалив (ст. 219-221 ЦПК); право на апеляційне, касаційне оскарження судових рішень та ухвал (ст. 292, 324 ЦПК), право на перегляд судових рішень або ухвал, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, а також судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 361 ЦПК), право вимагати виконання судового рішення в частині, що стосується цієї сторони (ч. 4 ст. 31 ЦПК), пред'являти вимогу про поворот виконання (ст. 381 ЦПК), подавати заяву про відновлення втраченого судового провадження (ст. 403 ЦПК).

2. *Права на зміни в позовному спорі* – права позивача на зміну підстави або предмета позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, на відмову позивача від позову, права відповідача на повне або часткове визнання позову, права сторін на укладення мирової угоди або передачу спору на розгляд третейського суду (ст. 17, 31, 174, 175 ЦПК); права на доповнення, зміну апеляційної та касаційної скарги або відкликання її чи відмову від неї (ст. 300, 330 ЦПК); права на відмову стягувача від примусового виконання, а також надання відстрочки і розстрочки виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання (ст. 373 ЦПК).

3. *Права на подання і витребування доказів та участь в їх дослідженні* – права подавати письмові і речові докази, заявляти клопотання про витребування доказів та виклик свідків, про проведення експертизи, про подання іншою особою оригіналу письмового доказу, про забезпечення доказів, брати участь в огляді доказів за їх місцезнаходженням (ст. 27, 58, 60, 64, 130, 133, 136, 137, 140 ЦПК). При розгляді справи – брати участь у дослідженні доказів; задавати питання іншим особам, які беруть участь у справі, а також свідкам, експертам, спеціалістам; давати усні та письмові

пояснення судові та додаткові пояснення, які можуть доповнити матеріали справи; відмовитися від визнання в попередньому судовому засіданні обставин; подавати свої доводи, міркування і заперечення проти доводів і міркувань інших осіб щодо питань, які виникають під час судового розгляду (ст. 27, 60, 176, 178, 192 ЦПК). Сторони мають право знайомитися з матеріалами справи, робити з них витяги, одержувати копії рішень, ухвал та інших документів, що є у справі (ст. 27 ЦПК).

4. *Права, пов'язані із залученням до справи усіх заінтересованих осіб* – права позивача заявляти клопотання про заміну первісного відповідача належним відповідачем (ст. 33 ЦПК), права сторін заявляти клопотання про залучення у справу третіх осіб (ст. 35 ЦПК), співучасників, вимагати від суду залучення до справи органи державного управління, місцевого самоврядування (ст. 32, ч. 3 ст. 45 ЦПК).

5. *Права, пов'язані із забезпеченням законного складу суду, об'єктивності розгляду справи і виконання судових рішень* – права сторін заявляти клопотання про відводи судді, секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача (ст. 20, 22 ЦПК).

6. *Права на участь у судових засіданнях з розгляду справи і в здійсненні окремих процесуальних дій* – права на участь в попередньому судовому засіданні, у судовому засіданні при розгляді справи місцевим судом (ст. 27, 130, 158 ЦПК), у розгляді справи апеляційним судом (ст. 304 ЦПК), у розгляді справи судом касаційної інстанції (ст. 333 ЦПК), у провадженні у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 365 ЦПК), у судових засіданнях при вирішенні процесуальних питань, пов'язаних з виконанням судових рішень: про видачу дубліката виконавчого листа, про поновлення пропущеного строку для пред'явлення виконавчого документа до виконання, про відстрочку і розстрочку виконання, зміну чи встановлення способу і порядку виконання, про вирішення питання про тимчасове влаштування дитини до дитячого або лікувального закладу, про заміну сторони виконавчого провадження, про визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, про поворот виконання (ст. 380, 381 ЦПК), у розгляді справи про відновлення втраченого судом провадження (ст. 407 ЦПК); права на особисту участь і ведення справи або за участю чи через представника (ст. 38 ЦПК), на пояснення, заяви і виступи в суді рідною мовою і користування послугами перекладача (ст. 7 ЦПК); право на одержання виклику та повідомлення про участь у судовому засіданні чи виконанні окремих процесуальних дій (ст. 74 ЦПК).

7. *Інші права, що забезпечують захист у процесі по справі*: вибір підсудності (ст. 110, 112 ЦПК), забезпечення доказів і позову (ст. 133, 151 ЦПК), приєднання співучасників до апеляційної та касаційної скарги сторони (ст. 299, 329 ЦПК), передання справи на вирішення третейського суду (ст. 17 ЦПК).

З процесуальними правами сторін пов'язані їх *процесуальні обов'язки* – загальні й спеціальні. *Загальні обов'язки* полягають у добросовісному користуванні належними сторонам процесуальними правами (ст. 27 ЦПК).

Обов'язок сторін сумлінно користуватися всіма належними їм процесуальними правами забезпечується санкцією, передбаченою ч. 3 ст. 89 ЦПК. **Спеціальні обов'язки** полягають у виконанні певних процесуальних дій: у разі ухилення відповідача від проведення судово-біологічної (судово-генетичної) експертизи у справах про визнання батьківства, материнства суд має право постановити ухвалу про примусовий привід на проведення такої експертизи (ч. 2 ст. 146 ЦПК); витрати, пов'язані з переїздом до іншого населеного пункту свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів, найманням ними житла, а також проведенням судових експертиз, несе сторона, яка заявила клопотання про виклик зазначених осіб, а також витрати, пов'язані з проведенням огляду доказів за їх місцезнаходженням та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи, несе сторона, яка заявила клопотання про вчинення цих дій (ст. 86, 87 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Під час здійснення правосуддя в цивільних справах суд та інші учасники процесу здійснюють безліч процесуальних дій, вступаючи між собою у відносини, котрі визначаються цивільними процесуальними, оскільки порядок їх здійснення врегульований нормами процесуального права.

Для забезпечення виконання процесуальних функцій законодавець надає сторонам широке коло процесуальних прав і покладає на них процесуальні обов'язки.

Сторони в цивільному процесі характеризуються такими **ознаками**:

- 1) ними є особи, між якими виник матеріально-правовий спір;
- 2) вони ведуть процес у справі від свого імені;
- 3) з приводу їх справи ухвалюється судом рішення;
- 4) на них поширюються всі правові наслідки законної сили судового рішення;
- 5) вони несуть судові витрати;
- 6) їх правосуб'єктність допускає процесуальне правонаступництво.

Хоча сторони і треті особи є самостійними учасниками цивільного процесу, їм притаманні єдині елементи правосуб'єктності, якими є цивільна процесуальна правоздатність, дієздатність і конкретні цивільні процесуальні суб'єктивні права й обов'язки.

ІІІ. ПИТАННЯ ІНШІ УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Інші учасники цивільного процесу (§ 2 глави 4 розділу I ЦПК) становлять самостійну групу учасників цивільного процесу. *Відзнакою цих осіб є відсутність їхньої юридичної заінтересованості у справі.*

ЦПК визначає учасників цивільного процесу, відмінних від осіб, які беруть участь у справі. В залежності від характеру участі у справі їх поділяють на дві групи: *особи, які сприяють встановленню обставин справи*

(свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу), а також *особи, які сприяють проведенню судового розгляду справи* (секретар судового засідання, судовий розпорядник) (ст. 47 ЦПК).

Особи, які сприяють встановленню обставин справи. Вони сприяють особам, які беруть участь у справі, в доказовій діяльності, судові – у встановленні фактичних обставин у справі. До таких осіб належать: свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу (ст. 50, 53, 54, 55, 56 ЦПК). Між такими особами і судом існують взаємні процесуальні права і обов'язки, тому вони є суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин.

Свідок. Відповідно до ч. 1 ст. 50 ЦПК свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи.

Свідки не віднесені до осіб, які беруть участь у справі, отже вони не є заінтересованими особами у справі. Сторони, треті особи, їх представники за їх згодою, відповідно до ст. 184 ЦПК, можуть бути допитані як свідки у разі, коли вони заявляють, що факти, які мають значення для справи, їм відомі особисто. Необхідно при цьому звернути увагу на те, що неправильним буде ототожнення сторін, третіх осіб та їх представників зі свідками, оскільки названі особи є заінтересованими у справі, хоча порядок їх допиту відбувається за правилами, встановленими щодо допиту свідків (ст. 180-182 ЦПК).

Експерт. При розгляді і вирішенні цивільних справ суду у певних випадках потрібна допомога фахівців з різних галузей знань. Тому суд (суддя) вправі призначити експертизу для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки чи ремесла тощо. Експертиза призначається за заявою осіб, які беруть участь у справі (ч. 1 ст. 143 ЦПК). Експертиза провадиться експертами відповідних установ згідно з Законом України “Про судову експертизу”.

Спеціаліст. До числа учасників цивільного процесу вводиться спеціаліст, яким може бути особа, яка володіє спеціальним знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 54 ЦПК).

Перекладач. Відноситься до групи осіб, які сприяють встановленню обставин справи. Відповідно до ч. 1 ст. 55 ЦПК перекладачем може бути особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється цивільне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими.

Особа, яка надає правову допомогу. Окреме місце серед учасників цивільного процесу займає особа, яка надає правову допомогу. Це особа, яка є фахівцем у галузі права і за законом має право на надання правової допомоги (ч. 1 ст. 56 ЦПК).

Особи, які сприяють проведенню судового розгляду справи – секретар судового засідання, судовий розпорядник (ст. 47 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином було встановлено, що ЦПК визначає учасників цивільного процесу, відмінних від осіб, які беруть участь у справі. В залежності від характеру участі у справі їх поділяють на дві групи: особи, які сприяють встановленню обставин справи (свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу), а також особи, які сприяють проведенню судового розгляду справи (секретар судового засідання, судовий розпорядник) (ст. 47 ЦПК).

Особи, які сприяють встановленню обставин справи. Вони сприяють особам, які беруть участь у справі, в доказовій діяльності, судові – у встановленні фактичних обставин у справі. До таких осіб належать: свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка надає правову допомогу (ст. 50, 53, 54, 55, 56 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, підводячи підсумки лекції слід зазначити, що основними учасниками цивільного процесу є сторони і треті особи. Сторонами в цивільному процесі є позивач і відповідач.

Положення в процесі сторін характеризується наступними ознаками:

- 1) сторони ведуть процес від свого власного імені;
- 2) на їхнє ім'я виноситься судове рішення;
- 3) на них поширюється повною мірою сила судового рішення;
- 4) на них поширюються судові витрати;
- 5) у випадку смерті чи втрати дієздатності ким-небудь з них, їх місце в процесі займає правонаступник у випадку, якщо спірні правовідносини допускають правонаступництво.

Окрім цього, сторони в цивільному процесі характеризуються ще такими ознаками: а) ними є особи, між якими виник матеріально-правовий спір; б) вони ведуть процес у справі від свого імені; в) з приводу їх справи ухвалюється судом рішення; г) на них поширюються всі правові наслідки законної сили судового рішення; д) вони несуть судові витрати; е) їх правосуб'єктність допускає процесуальне правонаступництво.

Хоча сторони і треті особи є самостійними учасниками цивільного процесу, їм притаманні єдині елементи правосуб'єктності, якими є цивільна процесуальна правоздатність, дієздатність і конкретні цивільні процесуальні суб'єктивні права й обов'язки.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: сторони у цивільному процесі, позивач, відповідач; особи, які здійснюють правосуддя в цивільних справах; особи, які беруть участь у справі; особи, які не беруть участь у справі (сприяють судові в розгляді справи); інші особи; процесуальна співучасть, неналежна сторона; треті особи; процесуальний представник; органи і особи, яким законом надано право захищати права та інтереси інших осіб.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- права і обов'язки осіб, які беруть участь у справі;
- поняття процесуальної співучасті, види;
- умови і порядок заміни неналежної сторони.
- підстави процесуального правонаступництва.
- умови здійснення процесуального представництва.

Вміти:

- визначати склад осіб, які беруть участь у справі;
- класифікувати процесуальне представництво;
- застосовувати норми ЦПК України для здійснення заміни неналежної сторони.

ТЕМА № 5. ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ. ПІДСУДНІСТЬ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ

1. Цивільна юрисдикція суду.
2. Підсудність цивільних справ.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
6. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
7. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.

8. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є вивчення видів цивільної юрисдикції: виключної, альтернативної, договірної, імперативної (змішаної), юрисдикції за зв'язком справ. Компетенції судів загальної юрисдикції. Поняття підсудності. Види підсудності: функціональна і територіальна. Порядок передачі справи до іншого суду. Випадки, у яких законодавство допускає передачу цивільної справи з одного суду до іншого. Недопустимість суперечок між судами про підсудність.

ВСТУП

Розбудова сучасної правової держави передбачає створення умов для забезпечення кожної особи належним рівнем правового захисту своїх порушених прав та інтересів. Для реалізації такого завдання, держава створює цілу систему органів (юрисдикційні органи), які наділяються повноваженнями розглядати та вирішувати юридичні справи.

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від встановлення судом у справі об'єктивної істини та правильного застосування норм матеріального і процесуального права. Для цього на суд покладено обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Така діяльність відбувається в процесі судового розгляду справи. Відповідно, предметом вивчення даної теми є важливі питання щодо компетенції судів та визначення їх юрисдикції.

I. ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ СУДУ

Конституцією України закріплено розмежування функцій державної влади на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6 Конституції України). Цей конституційний принцип означає недопущення втручання в здійснення правосуддя органів законодавчої і виконавчої влади. Даний принцип має важливе значення щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Існують органи, які наділені компетенцією (юрисдикцією) щодо розгляду певних правових спорів та вирішення інших правових питань, тобто їхня юрисдикційна діяльність відбувається у межах компетенції, визначеної законом. При цьому *юрисдикція розуміється як розмежування компетенції органів щодо розгляду та вирішення спорів та інших правових питань*. Юрисдикцію також розглядають: а) як властивість конкретних правовідносин у разі виникнення спору підпадати під відання того чи іншого органу; б) як

коло справ, вирішення яких віднесено законом до компетенції певного державного або громадського органу³.

Так, право вирішення цивільних спорів та інших правових питань надано державним органам (органам державної влади, місцевого самоврядування, органам, що здійснюють виконавче провадження); недержавним юрисдикційним органам (третейським судам, Міжнародному комерційному арбітражному суду, Морській арбітражній комісії при Торгово-промисловій палаті України); змішаним органам (комісіям з трудових спорів); нотаріату.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, розглянувши питання, можна підсумувати, що у науці цивільного процесу виділяють 2 основні форми захисту — юрисдикційну та неюрисдикційну.

У юридичній літературі зазвичай розмежування компетенції при вирішенні юридичних справ характеризуються поняттями «підвідомчість» та «юрисдикція», які використовуються як синонімічні поняття.

Сукупність державних органів, що призначені для певного виду діяльності називається відомством. Кожне відомство і орган, який входить до його системи, виконують тільки ті функції і мають конкретну компетенцію, які встановлені Конституцією та іншими законами України. Розмежування компетенції між органами держави називається підвідомчістю. Компетенція суду в здійсненні правосуддя по розгляду і вирішенню визначеної певної категорії питань називається судовою юрисдикцією або підвідомчістю судових органів.

Під підвідомчістю (юрисдикцією), пропонується також розуміти предметну компетенцію судів та інших органів із розгляду чітко визначених категорій питань правового характеру (юридичних справ).

Під юрисдикцією розуміється й передбачена законом прерогатива державного органу (посадової особи) шляхом вирішення конкретних справ давати оцінку вчинків учасників цих справ і застосовувати заходи державного примусу.

II. ПИТАННЯ ПІДСУДНІСТЬ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Після визначення належності справи до цивільної юрисдикції суду другим важливим питанням у стадії відкриття провадження у справі постає питання підсудності. Цивільним процесуальним кодексом України передбачено розмежування компетенції суду між окремими ланками судової системи і між судами однієї ланки щодо вирішення цивільних справ.

---

³ Цивільний процес: Навч. посібник / А.В.Андрушко, Ю.В.Білоусов, Р.О.Стефанчук, О.І.Угриновська та ін. – За ред. Ю.В.Білоусова. – К.:Прецедент, 2005. – С. 43.

Судова система України передбачена Законом України «Про судоустрій і статус судів» стаття 3 і складає: суди загальної юрисдикції та суд конституційної юрисдикції.

Суди загальної юрисдикції утворюють єдину систему судів. Єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні є Конституційний Суд України.

Система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності.

Систему судів загальної юрисдикції складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) вищі спеціалізовані суди;
- 4) Верховний Суд України.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

При зверненні до суду за захистом порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів особа зобов'язана правильно визначити суд загальної юрисдикції, що має повноваження щодо розгляду її справи, тобто суд, якому підсудна цивільна справа.

Цивільним процесуальним кодексом України передбачено, що підсудність – це розмежування компетенції суду між окремими ланками судової системи і між судами однієї ланки щодо вирішення цивільних справ.

Підсудність справ цивільного судочинства – це сукупність цивільних справ, які підлягають розгляду і вирішенню по суті в даній конкретній ланці судової системи та у даному конкретному суді цієї ланки.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Таким чином, розглянувши питання лекції, можна підсумувати, що у науці цивільного процесу виділяють 2 основні форми захисту — юрисдикційну та неюрисдикційну.

У юридичній літературі зазвичай розмежування компетенції при вирішенні юридичних справ характеризуються поняттями «підвідомчість» та «юрисдикція», які використовуються як синонімічні поняття.

Сукупність державних органів, що призначені для певного виду діяльності називається відомством. Кожне відомство і орган, який входить до його системи, виконують тільки ті функції і мають конкретну компетенцію, які встановлені Конституцією та іншими законами України. Розмежування компетенції між органами держави називається підвідомчістю. Компетенція суду в здійсненні правосуддя по розгляду і вирішенню визначеної певної категорії питань називається судовою юрисдикцією або підвідомчістю судових органів.

Під підвідомчістю (юрисдикцією), пропонується також розуміти предметну компетенцію судів та інших органів із розгляду чітко визначених

категорій питань правового характеру (юридичних справ).

Під юрисдикцією розуміється й передбачена законом прерогатива державного органу (посадової особи) шляхом вирішення конкретних справ давати оцінку вчинків учасників цих справ і застосовувати заходи державного примусу.

При зверненні до суду за захистом порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів особа зобов'язана правильно визначити суд загальної юрисдикції, що має повноваження щодо розгляду її справи, тобто суд, якому підсудна цивільна справа.

Цивільним процесуальним кодексом України передбачено, що підсудність – це розмежування компетенції суду між окремими ланками судової системи і між судами однієї ланки щодо вирішення цивільних справ.

Підсудність справ цивільного судочинства – це сукупність цивільних справ, які підлягають розгляду і вирішенню по суті в даній конкретній ланці судової системи та у даному конкретному суді цієї ланки.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: судова юрисдикція, цивільна юрисдикція, третейський суд, підсудність, функціональна підсудність, родова підсудність, територіальна підсудність.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття та види цивільної юрисдикції;
- поняття та види підсудності;
- компетенцію судів загальної юрисдикції;
- порядок передачі справи до іншого суду;
- випадки, в яких законодавство допускає передачу цивільної справи з одного суду до іншого.

Вміти:

- визначити компетенцію органів щодо розгляду цивільних справ;
- складати процесуальні документи (заяви, скарги, запити, клопотання);
- застосовувати норми матеріального та процесуального права при вирішенні питання цивільної юрисдикції справ.

ТЕМА № 6. ДОКАЗИ ТА ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття і види доказів.
2. Доказування та засоби доказування.
3. Забезпечення доказів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є вивчення поняття доказів у цивільній справі та їх процесуальної форми, процесуального порядку одержання і дослідження доказової інформації і засобів доказування. Визначення процесу доказування, його ступені (стадії). Опанування знаннями щодо фактів, які не підлягають доказуванню: загальновідомі факти, преюдиційні факти, законні презумпції (презюмовані факти), визнані факти. Збирання та подання доказів. Судові доручення щодо збирання доказів. Дослідження доказів. Оцінка доказів. Належність і допустимість доказів. Розподіл обов'язків з доказування.

З'ясування сутності засобів доказування, таких як: пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків; показання свідків; письмові докази; речові докази; висновки експертів. Принцип допустимості засобів доказування. Способи забезпечення доказів: допит свідків; призначення експертизи; витребування та (або) огляд доказів. Роль Національної поліції у проведенні частини судових експертиз.

ВСТУП

При вивченні перших тем нами були розглянуті основоположні питання курсу, зокрема, цивільно-процесуальні правовідносини та їх елементи. Було визначено поняття суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин як носіїв цивільних процесуальних прав і обов'язків, з'ясовано їх роль, функції, процесуальні права та обов'язки в цивільному судочинстві.

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від встановлення судом у справі об'єктивної істини та правильного застосування норм матеріального і процесуального права. Для цього на суд покладено обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Така діяльність відбувається в процесі судового розгляду справи. Відповідно, предметом вивчення даної теми є важливі питання щодо визначення понять, змісту і основних ознак доказів, доказування, засобів доказування в цивільному судочинстві, класифікації доказів, їх забезпечення. Слід при цьому наголосити, що докази і доказування в цивільному судочинстві є невід'ємною частиною і процесуальним засобом пізнання у справі.

I. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ І ВИДИ ДОКАЗІВ

При здійсненні правосуддя на суд покладається обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Виникає у зв'язку з цим питання про дослідження джерел, що містять відомості про фактичні обставини справи.

Таке дослідження спрямоване на з'ясування наявності чи відсутності певних юридичних фактів (дій чи подій, що мають юридичні наслідки), з якими закон пов'язує виникнення, зміну і припинення прав та обов'язків суб'єктів правовідносин. Дослідження джерел, що містять відомості про розшукувані юридичні факти, іменується *судовим доказуванням*, а самі відомості про факти, будь-які фактичні дані називають *доказами*.

Поняття і основні ознаки доказів у цивільному судочинстві визначає закон. Так, *доказами з цивільної справи є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інших обставини, які мають значення для вирішення справи* (ч. 1 ст. 57 ЦПК).

Докази в цивільному процесі характеризуються: *змістом, процесуальною формою, встановленим процесуальним порядком*.

Зміст доказів складають фактичні дані про обставини справи, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін та інші обставини, що мають значення для вирішення справи. Обставинами будуть юридичні факти – дії (бездіяльність) і події. Фактичні дані як доказова інформація можуть виступати в безпосередній і опосередкованій формі прямого або побічного доказу.

Процесуальна форма доказів – це засоби доказування, які виступають джерелами інформації про фактичні дані. Частина 2 ст. 57 ЦПК встановлює п'ять процесуальних форм одержання фактичних даних: пояснення сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків; показання свідків; письмові докази; речові докази, зокрема звуко- і відеозаписи; висновки експертів.

Одержання і дослідження доказової інформації і засобів доказування повинно здійснюватися в установленому законом **процесуальному порядку**. Тому порушення процесуального порядку одержання і дослідження доказів веде до втрати ними властивостей і значення доказів.

Класифікація доказів.

За джерелом їх одержання судом докази поділяються на **особисті**, тобто такі, джерелом яких є люди (пояснення сторін, третіх осіб та їх представників, показання свідків, висновки експерта) і **речові** (джерелом є об'єкти матеріального світу, які подаються до суду – письмові й речові докази)⁴.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, підводячи підсумки за першим питанням слід зауважити, що цивільне судочинство призначене для захисту законних прав та інтересів суб'єктів. Здійснюється такий захист в рамках цивільного процесу через вирішення спору й прийняття відповідного судового рішення по справі. Однак, для обґрунтованого прийняття законного, справедливого рішення необхідно ретельно вивчити та оцінити факти, на підставі яких суд може задовольнити вимоги однієї сторони чи прийняти заперечення іншої, про що приймається відповідне судове рішення. В цивільному процесуальному праві дані про вищевказані факти називаються доказами.

Об'єктом пізнання в цивільному судочинстві є матеріали справи, її обставини — фактичні і юридичні — та докази, на підставі яких вони встановлюються; метою пізнання — встановлення об'єктивної істини у справі; засобами пізнання — доказування і докази; процесуальна форма пізнання — судовий розгляд. А пізнавальна процесуальна діяльність (процес пізнання) виступає методом встановлення об'єктивної істини у справі, її фактичного і юридичного складу. Об'єкт пізнання формується поступово. При прийнятті судом матеріалів справи до свого провадження вирисовуються тільки загальні контури, які в процесі розвитку судочинства розширюються і поглиблюються. Обставини і докази можуть носити суперечливий характер, взаємно виключати і доповнювати один одного, але важливо те, щоб по кожній обставині, яка підлягає доказуванню, було достатньо необхідних доказів для її всебічного, повного і об'єктивного з'ясування. Отже, докази і доказування в цивільному судочинстві є

---

⁴ Див.: Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. – С. 277-278; Цивільний процес: Навчальний посібник / За ред. Ю.В.Білоусова. – С. 110.

невід'ємною частиною і процесуальним засобом пізнання у справі, її правильного вирішення.

II. ПИТАННЯ ДОКАЗУВАННЯ ТА ЗАСОБИ ДОКАЗУВАННЯ

Судове доказування – це діяльність учасників цивільного процесу при визначальній ролі суду з надання, збирання, дослідження й оцінки доказів з метою встановлення з їх допомогою дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Суб'єктами доказування є всі особи, які беруть участь у справі, зазначені в ст. 26 ЦПК, а також суд.

Доказування є єдиним шляхом встановлення судом фактичних обставин справи. Доказування передує акту застосування в судовому рішенні норм матеріального права, висновку суду про наявність прав та обов'язків у сторін.

Процесуальним законом встановлено право осіб, які беруть участь у справі, на участь у доказуванні (ст. 27 ЦПК), а також обов'язок із доказування. Так, стаття 60 ЦПК закріплює правило, відповідно до якого кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. Обов'язок із доказування покладається також на третіх осіб, на органи і осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Суд не бере участі безпосередньо у зборі доказового матеріалу, але у випадку, коли щодо отримання доказів у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, є складнощі, суд за їх клопотанням зобов'язаний *витребувати* такі докази (ст. 137 ЦПК). Докази, які отримані за судового сприяння у порядку, встановленому ст. 137, направляються до суду безпосередньо. Суд може також уповноважити заінтересовану особу, яка бере участь у справі, одержати доказ для представлення його суду.

У разі неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що витребувані судом, та неповідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про *тимчасове вилучення* цих доказів для дослідження судом (ч. 1 ст. 93 ЦПК).

Процес доказування відбувається в межах передбаченої процесуальної форми і структурно складається з декількох елементів (ступенів), які взаємопов'язані й взаємообумовлені. Елемент доказування складається з сукупності об'єднаних спільністю мети процесуальних дій, виконуваних суб'єктами доказування. Класичним і найбільш поширеним є визначення таких елементів (ступенів) доказування :

- формування предмета доказування;
- збирання та подання доказів;
- дослідження доказів;
- оцінка доказів.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Підводячи підсумки, слід зазначити, що докази це будь-які фактичні дані, відомості про факти, що розглядаються в судовому засіданні та мають значення для розгляду справи. Вони повинні бути достовірними, достатніми, зміст яких повинен правильно відображати обставини, що дозволять правильно, об'єктивно та всебічно вирішити спір. Достовірність доказів – це їх відповідність дійсності. Головними їх ознаками є: належність доказів. Ця ознака свідчить про те, що фактичні дані стосуються відповідної справи, містять інформацію щодо її предмета доказування (ч.1 ст. 58 ЦПК). Дана ознака дозволяє суду використовувати її як критерій відбору серед всього обсягу доказового матеріалу лише ті докази, що мають значення для конкретної справи й проігнорувати ті з них, що є зайвими, непотрібними. Таким чином, належність доказів – це ознака, яка свідчить про взаємозв'язок доказів з обставинами, що необхідно підтвердити для вирішення спору. Докази аналізуються щодо їхньої належності на будь-якій стадії цивільного процесу.

Допустимість доказів. Фактичні дані, що мають доказове значення по справі, повинні бути отриманими судом із додержанням процесуального порядку, встановленого законом. Також, ті обставини справи, що за законом мають бути підтвердженими певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування (ст. 59 ЦПК). Правила допустимості доказів визначають легітимну можливість конкретного доказу підтверджувати певну обставину в справі. Допустимість доказів має загальний та спеціальний характер. Загальний характер допустимості означає, що у всіх справах повинна дотримуватися вимога про отримання інформації з визначених законом джерел і засобів доказування з дотриманням порядку збирання, представлення і дослідження доказів (дотримання процесуальної форми доказування). Відповідно, порушення цих вимог призводить до визнання доказів недопустимими. Спеціальний характер допустимості — це правила, які приписують використання певних доказів для встановлення обставин справи або забороняють використання певних доказів (негативна допустимість). Позитивна допустимість може бути передбачена у випадках, коли закон зобов'язує провести судово-психіатричну експертизу тощо. Докази, одержані з порушенням порядку, встановленого нормами матеріального та процесуального права, є недопустимими.

ІІІ. ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОКАЗІВ

У відповідності зі ст. 133 ЦПК особи, які беруть участь у справі і вважають, що подання потрібних доказів є неможливим або у них є складнощі в поданні цих доказів, мають право заявити клопотання про забезпечення цих доказів.

Інститут **забезпечення доказів** передбачає *вжиття судом невідкладних заходів щодо закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх як доказів при розгляді цивільних справ.*

Згідно з ч. 2 ст. 133 ЦПК **способами забезпечення судом доказів є:**

- допит свідків;
- призначенням експертизи;
- витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням.

Судом можуть також бути застосовані інші способи забезпечення доказів.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, враховуючи ту обставину, належні докази у справі не завжди знаходяться у заінтересованих осіб, на яких покладений обов'язок по доказуванню певних обставин, а у їх процесуальних противників чи інших осіб, які не є учасниками процесу, і їх подання, якщо не вжити необхідних заходів, згодом стане утрудненим або неможливим, вони можуть зникнути або загинути. З метою запобігання настанню таких наслідків ЦПК передбачений інститут забезпечення доказів, тобто вжиття судом невідкладних заходів до закріплення у визначеному процесуальному порядку фактичних даних з метою використання їх як докази при розгляді цивільних справ.

Підставою для забезпечення доказів є побоювання сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, що вони будуть втрачені або подача потрібних доказів стане неможливим. Відповідно до ст. 133 ЦПК способами забезпечення судом доказів є допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому за їх місцезнаходженням. У необхідних випадках судом можуть бути застосовані інші способи забезпечення доказів.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від встановлення судом у справі об'єктивної істини та правильного застосування норм матеріального і процесуального права. Для цього на суд покладено обов'язок вживати всіх передбачених законом заходів до всебічного, повного і об'єктивного з'ясування дійсних обставин справи, прав і обов'язків сторін. Така діяльність відбувається в процесі судового розгляду справи. Відповідно, предметом вивчення даної теми є важливі питання щодо визначення понять, змісту і основних ознак доказів, доказування, засобів доказування в цивільному судочинстві, класифікації доказів, їх забезпечення. Слід при

цьому наголосити, що докази і доказування в цивільному судочинстві є невід'ємною частиною і процесуальним засобом пізнання у справі.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: докази, їх основні ознаки; засоби доказування; процесуальна форма доказів; судове доказування; предмет доказування; належність та допустимість доказів.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття та класифікацію доказів;
- поняття та види засобів доказування, предмет доказування;
- способи забезпечення доказів;
- поняття належності та допустимості доказів.

Вміти:

- визначати зміст судового доручення щодо збирання доказів;
- складати процесуальні документи (заяви, клопотання);
- застосовувати способи забезпечення доказів.

ТЕМА № 7. ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ. САНКЦІЇ ТА СУДОВІ ВИТРАТИ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Цивільні процесуальні строки:
  - поняття, значення і види процесуальних строків;
  - обчислення, зупинення, продовження, поновлення процесуальних строків;
  - позовна давність.
2. Поняття витрат в цивільному процесі. Витрати з провадження цивільної справи:
  - судовий збір;
  - витрати, пов'язані з розглядом справи в суді;
  - розподіл судових витрат між сторонами.
3. Санкції цивільного процесуального права:
  - а) заходи захисту;
  - б) заходи відповідальності;
  - в) заходи процесуального примусу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).

2. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
3. Про судовий збір Закон України від 08.07.2011 р.
4. Про державне мито. Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 // ВВР. – 1993. - № 13. – Ст. 113 (Із змінами).
5. Про визначення розміру витрат, пов'язаних з розшуком відповідачів у цивільних справах. Постанова Кабінету Міністрів № 78 України від 1.02.1995 р. // Урядовий кур'єр. – 1995. - № 20.
6. Інструкція про порядок обчислення та справляння державного мита. Затверджена Наказом Головної державної податкової інспекції України № 5 від 22.04.1993 р. (із змінами).
7. Інструкція про порядок і розміри відшкодування витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення та виплати державним науково-дослідним установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710 (із змінами).

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є розгляд поняття і значення процесуальних строків, їх класифікація; обчислення, зупинення, продовження і поновлення процесуальних строків; перебіг процесуальних строків, їх початок і закінчення, правила обчислення строків у цивільному процесуальному праві, а також з'ясування ролі, змісту, значення названих інститутів цивільного процесуального права. Відповідно до мети, завдання вивчення теми полягає у засвоєнні здобувачами вищої освіти зазначених інститутів цивільного процесуального права (цивільних процесуальних строків, санкцій) та їх значення у здійсненні правосуддя.

У лекції будуть розглянуті й інші питання: поняття, правила розподілу судових витрат, а також поняття санкцій цивільного процесуального права, якими є заходи захисту і заходи відповідальності, що забезпечують реалізацію норм цивільного процесуального права.

ВСТУП

Встановлений ЦПК процесуальний порядок цивільного судочинства забезпечує правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з тим, щоб порушене цивільне право було з мінімальною витратою часу поновлено, але з дотриманням норм цивільного процесуального права, із забезпеченням гарантій у здійсненні особами, які беруть участь у справі, іншими учасниками процесу суб'єктивних процесуальних прав і виконанні покладених на них цивільних процесуальних обов'язків. Своєчасності розгляду справи покликані сприяти процесуальні строки.

Інститут процесуальних строків спрямований на впорядкування цивільного процесу, забезпечення своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, інтересів держави та прискорення цивільного судочинства.

І. ПИТАННЯ

ЦИВІЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ: ПОНЯТТЯ, ЗНАЧЕННЯ І ВИДИ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ; ОБЧИСЛЕННЯ, ЗУПИНЕННЯ, ПРОДОВЖЕННЯ, ПОНОВЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ; ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ

Цивільні процесуальні строки – це строки, встановлені ЦПК для вчинення процесуальних дій судом і учасниками процесу в цивільному судочинстві.

Відповідно до ст. 68 ЦПК цивільні процесуальні строки обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати.

Значення процесуальних строків полягає в тому, що вони:

- забезпечують стабільність і визначеність цивільних процесуальних правовідносин, цивільного провадження у справі;
- забезпечують суб'єктам правовідносин можливість належно підготуватися і виконати певні процесуальні дії;
- є процесуальними засобами впливу на поведінку несумлінних учасників процесу, на виконання ними процесуальних обов'язків, засобами реалізації принципу раціональної процесуальної форми.

Поряд з іншими цивільними процесуальними засобами цивільні процесуальні строки повинні забезпечити гарантованість, реальність та оперативність судового захисту суб'єктивних прав заінтересованих осіб, які беруть участь у справі, та інтересів держави.

Цивільні процесуальні строки можуть бути класифіковані за різними підставами на *види*:

1. За способом визначення (ст. 68 ЦПК) строки поділяються на *встановлені законом і встановлені судом*. Пріоритет мають строки, встановлені законом, і лише у випадку, коли процесуальний строк не визначений законом, він може бути встановлений судом.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, підводячи підсумки за питанням, слід зазначити, що інститут процесуальних строків спрямований на впорядкування цивільного процесу, забезпечення своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, інтересів держави та прискорення цивільного судочинства ст. 1 ЦПК.

Цивільні процесуальні строки – це строки, встановлені ЦПК для вчинення процесуальних дій судом і учасниками процесу в цивільному судочинстві.

Відповідно до ст. 68 ЦПК цивільні процесуальні строки обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати.

Поряд з іншими цивільними процесуальними засобами цивільні процесуальні строки повинні забезпечити гарантованість, реальність та оперативність судового захисту суб'єктивних прав заінтересованих осіб, які беруть участь у справі, та інтересів держави.

II. ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ВИТРАТ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ. ВИТРАТИ З ПРОВАДЖЕННЯ ЦИВІЛЬНОЇ СПРАВИ

Витратами по провадженню справи є грошові витрати, які несуть сторони, треті особи з самостійними вимогами у справах позовного провадження, заявники та заінтересовані особи у справах окремого провадження за вчинення в їхніх інтересах процесуальних дій, пов'язаних з розглядом справи у порядку цивільного судочинства.

Витрати з провадження справи у цивільному судочинстві, відповідно до ст. 79 ЦПК, складаються з двох видів – судового збору і витрат, пов'язаних з розглядом справи.

Судовий збір - є збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів і включається до складу судових витрат, що справляється державними органами в установленому розмірі із фізичних і юридичних осіб за вчинення в їх інтересах окремих дій та видачу документів, що мають юридичне значення.

Платники судового збору є - громадяни України, іноземці, особи без громадянства, підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) та фізичні особи - підприємці, які звертаються до суду.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про судовий збір» **судовий збір справляється** за подання до суду:

- позовної заяви та іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством;

- за подання до суду апеляційної і касаційної скарг на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, заяви про скасування рішення третейського суду, заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду та заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України;

- за видачу судами документів.

Судовий збір не справляється за подання:

1) заяви про перегляд Верховним Судом України судового рішення у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом;

2) заяви про скасування судового наказу;

3) заяви про зміну чи встановлення способу, порядку і строку виконання судового рішення;

4) заяви про поворот виконання судового рішення;

5) заяви про винесення додаткового судового рішення;

6) заяви про розірвання шлюбу з особою, визнаною в установленому законом порядку безвісно відсутньою або недієздатною, або з особою, засудженою до позбавлення волі на строк не менш як три роки;

7) заяви про встановлення факту каліцтва, якщо це необхідно для призначення пенсії або одержання допомоги за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням;

8) заяви про встановлення факту смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;

9) заяви про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;

10) заяви про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;

11) заяви про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;

12) заяви про обов'язкову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;

13) позовної заяви про відшкодування шкоди, заподіяної особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу державної влади або органу місцевого самоврядування, їх посадовою або службовою особою, а так само незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів дізнання, досудового слідства, прокуратури або суду;

14) заяви про захист прав малолітніх чи неповнолітніх осіб у разі, якщо представництво їх інтересів у суді відповідно до закону або міжнародного договору, згоду на обов'язковість якого надано Верховною Радою України, здійснюють Міністерство юстиції України та/або органи опіки та піклування або служби у справах дітей.

Судовий збір справляється у відповідному розмірі від мінімальної заробітної плати у місячному розмірі, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, — у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі.

Таким чином судовий збір може бути двох видів: *простим*, розмір якого визначається у фіксованій сумі, та *пропорційним*, розмір якого встановлюється у відсотковому співвідношенні до ціни позову.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід вказати правовий режим порядку сплати витрат з провадження цивільної справи в суді врегульований відповідно до чинних законодавчих актів: Цивільного процесуального кодексу України, Інструкції про порядок і розміри відшкодування витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним науково-дослідним установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710, Постанови Кабінету Міністрів України від 1 лютого 1995 р. № 78 “Про визначення розміру витрат, пов’язаних з розшуком відповідачів у цивільних справах” та ін.

ІІІ. ПИТАННЯ

САНКЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Санкції – це встановлені нормами цивільного процесуального права наслідки, що настають за недодержання і порушення норм цивільного процесуального права, тобто правові негативні наслідки, які настають за невиконання чи неналежне виконання обов’язків учасниками цивільного процесу. Ними є заходи захисту і заходи відповідальності.

Заходи захисту спрямовані на припинення правопорушення, поновлення порушеного права і забезпечення виконання обов’язку. Нових (додаткових) обов’язків на суб’єктів цивільних процесуальних правопорушень вони не покладають. До заходів захисту відносяться *санкції*, які *припиняють правопорушення (припиняючі)* і які *поновлюють права (правовідновлюючі)*.

Припиняючі санкції спрямовані на припинення неправомірних процесуальних дій, а отже, націлені проти настання правових наслідків, на досягнення яких спрямовані такі дії, зокрема:

- відмова у прийнятті заяви до провадження суду (ч. 2 ст. 122 ЦПК);
- залишення позовної заяви, зустрічної позовної заяви, скарги у зв’язку з винятковими обставинами без руху, повернення заяви (скарги) (ст. 121, ч. 2 ст. 124, 297, ч. 4 ст. 355 ЦПК);
- залишення без розгляду заяви про апеляційне оскарження чи апеляційної скарги (ч. 3 ст. 294 ЦПК);
- повернення судом касаційної інстанції касаційної скарги, поданої після закінчення строку на касаційне оскарження (ч. 3 ст. 325 ЦПК);
- попередження (ст. 144, 164, 171 ЦПК);
- закриття провадження у справі і залишення заяви без розгляду (ст. 205, 207 ЦПК) та ін.

Правовідновлюючі санкції спрямовуються на поновлення порушених цивільних процесуальних прав і забезпечення виконання обов’язків шляхом скасування (повного або часткового) незаконних рішень і ухвал суду (ст. 309,

338, 358 ЦПК); застосування заходів примусового виконання (ст. 4 Закону України “Про виконавче провадження”); визнання неправомірними рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця і зобов’язування державного виконавця або іншої посадової особи державної виконавчої служби усунути порушення або іншим шляхом поновити порушені права чи свободи заявника (ч. 2 ст. 387 ЦПК); поворот виконання (ст. 380 ЦПК) та ін.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, санкціями у цивільному процесі є встановлені нормами цивільного процесуального права наслідки, що настають за недодержання і порушення норм цивільного процесуального права, тобто правові негативні наслідки, які настають за невиконання чи неналежне виконання обов’язків учасниками цивільного процесу. Ними є заходи захисту і заходи відповідальності.

Заходи процесуального примусу є особливими санкціями за порушення норм цивільного процесуального права.

Заходами процесуального примусу є процесуальні дії, що застосовуються судом до осіб, які порушують встановлені в суді правила або протиправно перешкоджають здійсненню цивільного судочинства.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Встановлений ЦПК процесуальний порядок цивільного судочинства забезпечує правильний і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з тим, щоб порушене цивільне право було з мінімальною витратою часу поновлено, але з додержанням норм цивільного процесуального права, із забезпеченням гарантій у здійсненні особами, які беруть участь у справі, іншими учасниками процесу суб’єктивних процесуальних прав і виконанні покладених на них цивільних процесуальних обов’язків. Своєчасності розгляду справи покликані сприяти процесуальні строки. У лекції розглянуті поняття і значення процесуальних строків, їх класифікація; обчислення, зупинення, продовження і поновлення процесуальних строків; перебіг процесуальних строків, їх початок і закінчення, правила обчислення строків у цивільному процесуальному праві.

У лекції розглянуті й інші питання: поняття, правила розподілу судових витрат, а також поняття санкцій цивільного процесуального права, якими є заходи захисту і заходи відповідальності, що забезпечують реалізацію норм цивільного процесуального права.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: цивільно-процесуальні строки; строки встановлені законом; строки призначені судом;

абсолютно визначені строки; відносно визначені строки; судовий збір; ціна позову; цивільні процесуальні штрафи; привід свідка з залученням працівників поліції, видалення із залу судового засідання з залученням працівників поліції.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття та класифікацію процесуальних строків;
- порядок обчислення, зупинення, продовження і поновлення процесуальних строків;
- поняття та види судових витрат;
- поняття та види санкцій цивільного процесуального права.

Вміти:

- визначати перебіг процесуальних строків, їх початок і закінчення;
- ефективно визначати розмір судових витрат та порядок їх обчислення;
- складати процесуальні документи (заяви, клопотання).

ТЕМА № 8. ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ПОЗОВУ. ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Позов як процесуальний засіб реалізації права на відкриття провадження у цивільній справі у суді першої інстанції.

2. Відкриття провадження у справі: поняття та передумови відкриття провадження у справі; право на позов; процесуальний порядок відкриття провадження у справі.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.

8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.
12. Зразки процесуальних документів (заяви, позовні заяви, скарги, клопотання) / Укладачі: Лядецький М.М., Хавронюк М.І. Кравчук В.М. Стратегія і тактика цивільного процесу: Практичний посібник. – К., 2005.
13. Зейкан Я.П. Коментар цивільного процесуального кодексу України. – К.: Юридична практика, 2006.
14. Луспенік Д.Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ (складання судових процесуальних документів за новим ЦПК України). – Х.: Харків юридичний, 2005.
15. Тертышников В.И. Основы гражданского судопроизводства Украины. – Х.: Издатель СПД ФЛ Вапнярчук Н.Н., 2006.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є вивчення поняття позову, порядку відкриття провадження по справі, розгляд порядку проведення попереднього судового засідання.

У даній лекції будуть також розглянуті такі стадії цивільного процесу як відкриття провадження у справі і провадження у справі до судового розгляду. Разом з тим, буде охарактеризовано процесуальний порядок цивільного судочинства на зазначених стадіях.

ВСТУП

Законодавство України проголошує і гарантує широке коло прав і свобод для всіх громадян держави. Однією з найважливіших гарантій цих прав і свобод є право на судовий захист.

Конституція України, закріплюючи права фізичних та юридичних осіб, держави, гарантує їх захист (ст. ст. 8, 55, 124 Конституції). Ст. 3 ЦПК України забезпечує право на звернення до суду заінтересованої особи за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Згідно ч. 3 ст. 3 ЦПК неприпустима відмова від права на звернення до суду за захистом.

Діяльність суду із захисту порушених прав, свобод та інтересів протікає в різних процесуальних формах, основною серед яких є позовна форма (позовне провадження). Це вид провадження, в якому розглядається

спір про право цивільне, тобто спір, який виникає з цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних правовідносин. Наявність спору про право цивільне визначає й іншу характерну рису цього провадження: участь у ньому двох сторін – позивача і відповідача. Позовне провадження є основним видом провадження, що притаманне цивільному процесу з давніх часів. Так само ще за давнім римським правом процесу був притаманний інститут позову та позовного провадження.

Значення позовного провадження зумовлюється також тим, що усі цивільні процесуальні норми, які визначають загальну частину цивільного процесуального права та розгляд справи за стадіями поширюється саме на справи позовного провадження. Справи інших проваджень розглядаються вже за загальними правилами позовного провадження з урахуванням винятків та доповнень, визначених спеціальними нормами про ці провадження.

З огляду на сказане постає завдання з'ясування елементів позову, його видів згідно з процесуально-правовою і матеріально-правовою класифікацією. Важливим аспектом даного питання є процесуальні засоби, що забезпечують відповідачу захист своїх інтересів проти позову.

I. ПИТАННЯ ПОЗОВ ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ У СУДІ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Відповідно до статті 55 Конституції України кожен громадянин має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань. Згідно з Рішенням Конституційного Суду України № 9-зп від 25 грудня 1997 р. частину 1 статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їхні права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод. Відмова суду у прийнятті позовних та інших заяв, скарг, оформлених відповідно до чинного законодавства, є порушенням права на судовий захист, яке згідно зі ст. 64 Конституції України не може бути обмежене.

Отже, у разі порушення, невизнання або оспорювання права особи вона може звернутися до суду за захистом свого права та інтересу (ст. 3 ЦПК). Крім того, процесуальне законодавство України передбачає можливість звернення до суду широкому колу суб'єктів з метою захисту інтересів інших осіб або інтересів невизначеного кола осіб.

Реалізація права на судовий захист передбачає три основні складові частини: право на звернення до суду, право на пред'явлення позову, право на судові рішення (задоволення позову).

Право на звернення до суду гарантовано Конституцією України та закріплене у ст. 3 ЦПК України. Відмова від права на звернення до суду є недійсною. Звернення до суду в позовному провадженні оформляється позовною заявою відповідно до вимог, встановлених законом.

Право на звернення до суду нерозривно пов'язане із *правом на пред'явлення позову*, що є процесуальною гарантією подання до суду позовної заяви, де вона реєструється і передається судді в порядку черговості. Якщо позовну заяву складено належним чином і прийнято до розгляду, суддя відкриває провадження у справі.

Захист прав, свобод та інтересів усім суб'єктам правовідносин гарантується незалежним і неупередженим судом. Процесуальне законодавство покладає на суд обов'язок всебічно, повно та об'єктивно розглянути обставини справи і ухвалити в ній *судове рішення* у відповідності з нормами матеріального і процесуального закону.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, підводячи підсумки слід зазначити, що розгляд позовних вимог здійснюється в порядку, визначеному процесуальним законом, – у позовному провадженні, – який забезпечує правові гарантії вирішення спору, рівність процесуальних прав і обов'язків сторін.

Позовне провадження – це вид провадження у цивільному процесі, в якому розглядається спір про право цивільне, тобто спір, який виникає з цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних відносин.

Позовна форма захисту цивільного права та інтересу передбачає, як правило, три критерії:

- 1) матеріально-правовий інтерес (вимогу), що впливає із факту порушеного, невизнаного чи оспорюваного права;
- 2) наявність спору про право;
- 3) участь у спорі сторін (позивача і відповідача) із протилежними інтересами.

Отже, наявність спору про право цивільне визначає характерну рису позовного провадження: участь у ньому двох сторін – позивача і відповідача, спір між якими повинен вирішити суд.

II. ПИТАННЯ

ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ: ПОНЯТТЯ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ; ПРАВО НА ПОЗОВ; ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВІДКРИТТЯ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ

Право на судовий захист, гарантоване статтею 55 Конституції України, у цивільному судочинстві у справах позовного провадження трансформовано у право на позов.

Право на позов – це право особи на звернення до суду у визначеному процесуальному порядку за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів.

У понятті права на позов відображені дві його нерозривні сторони: *матеріально-правова* – вимоги позивача до відповідача (предмет позову) і *процесуально-правова* – вимога до суду про захист права.

У цивільному процесуальному праві не може бути автономного права на судовий захист, відірваного від права на позов у матеріальному значенні. Матеріальне право не може існувати без можливості бути реалізованим у примусовому порядку. Звертаючись до суду, позивач виходить з того, що він має *право на порушення процесу* (а саме, **право на пред'явлення позову**) і *право на задоволення матеріально-правової вимоги до відповідача* (а саме, **право на задоволення позову**).

Отже, у цивільному процесуальному праві *право на позов є єдиним поняттям*, оскільки без права на пред'явлення позову не може бути права на задоволення позову, разом з тим право на пред'явлення позову не може бути для позивача засобом захисту порушеного чи оспорюваного права, якщо в ньому відсутнє право на задоволення позову. Саме ж право на пред'явлення позову є способом реалізації права на позов.

Право на пред'явлення позову – це право на звернення з вимогою до суду за захистом, право на порушення його діяльності щодо здійснення правосуддя у цивільних справах. Це надана і забезпечена заінтересованим особам можливість звернутися до суду першої інстанції з вимогою про розгляд і вирішення цивільно-правового спору з метою захисту суб'єктивних майнових та особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів⁵.

Право на задоволення позову – це право на одержання захисту, право на позитивне вирішення справи.

Для відкриття провадження у справі необхідним є пред'явлення позовної заяви до суду і прийняття її судом. Процесуальними наслідками реалізації права на пред'явлення позову є виникнення судової діяльності із здійснення правосуддя у цивільній справі і ухвалення рішення суду як результат цієї діяльності.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином слід зазначити, що право на позов – це право особи на звернення до суду у визначеному процесуальному порядку за захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод та інтересів.

Право на пред'явлення позову – це право на звернення з вимогою до суду за захистом, право на порушення його діяльності щодо здійснення правосуддя у цивільних справах. Це надана і забезпечена заінтересованим особам можливість звернутися до суду першої інстанції з вимогою про

---

⁵ Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. – С. 331.

розгляд і вирішення цивільно-правового спору з метою захисту суб'єктивних майнових та особистих немайнових прав і охоронюваних законом інтересів⁶.

Право на задоволення позову – це право на одержання захисту, право на позитивне вирішення справи.

Для відкриття провадження у справі необхідним є пред'явлення позовної заяви до суду і прийняття її судом. Процесуальними наслідками реалізації права на пред'явлення позову є виникнення судової діяльності із здійснення правосуддя у цивільній справі і ухвалення рішення суду як результат цієї діяльності.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Слід зауважити щодо значення позовного провадження, отже воно зумовлюється тим, що усі цивільні процесуальні норми, які визначають загальну частину цивільного процесуального права та розгляд справи за стадіями поширюється саме на справи позовного провадження. Справи інших проваджень розглядаються вже за загальними правилами позовного провадження з урахуванням винятків та доповнень, визначених спеціальними нормами про ці провадження.

З огляду на сказане постає завдання з'ясування елементів позову, його видів згідно з процесуально-правовою і матеріально-правовою класифікацією. Важливим аспектом даного питання є процесуальні засоби, що забезпечують відповідачу захист своїх інтересів проти позову.

У даній лекції також розглянуті такі стадії цивільного процесу як відкриття провадження у справі і провадження у справі до судового розгляду. Разом з тим, охарактеризовано процесуальний порядок цивільного судочинства на зазначених стадіях.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: позов; позовна вимога; елементи позову: предмет, підстава, зміст; види позовів; умови реалізації права на пред'явлення позову; наявність спору про право цивільне; віднесення правової вимоги позивача на розгляд суду; процесуальна форми вираження позову; об'єднання і роз'єднання позовів, забезпечення позову, позов про присудження, позов про визнання, зустрічний позов, зміни в позовному спорі; регресний позов; заперечення проти позову.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- поняття права на судовий захист в суді першої інстанції ;
- реалізацію права на судовий захист;
- поняття, елементи та види позову;

---

⁶ Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс. – С. 331.

- форма і зміст позовної заяви;
- залишення позовної заяви без руху;
- порядок відкриття провадження по справі.

Вміти:

- складати позовні заяви;
- виконувати вимоги ухвали суду про залишення заяви без руху;
- ефективно визначати предмет, підстави, зміст позову.

ТЕМА № 9. ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ДОСУДОВОГО РОЗГЛЯДУ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

3. Завдання та зміст стадії підготовки справи до судового розгляду.
4. Процесуальний порядок провадження у справі до судового розгляду.
Попереднє судове засідання.
5. Судові виклики і повідомлення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
5. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
6. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.
8. Про практику застосування судами процесуального законодавства при розгляді цивільних справ по першій інстанції. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21 грудня 1990 року № 9 (із змінами і доповненнями).
9. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7.
10. Про судову практику в справах про виключення майна з опису. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 17 серпня 1976 року № 6 (із змінами і доповненнями).

11. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 (із змінами і доповненнями).

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Метою лекції є розкриття основних положень, що регламентують право на звернення до суду заінтересованої особи за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Згідно ч. 3 ст. 3 ЦПК неприпустима відмова від права на звернення до суду за захистом.

ВСТУП

Діяльність суду із захисту порушених прав, свобод та інтересів протікає в різних процесуальних формах, основною серед яких є позовна форма (позовне провадження). Це вид провадження, в якому розглядається спір про право цивільне, тобто спір, який виникає з цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних правовідносин. Наявність спору про право цивільне визначає й іншу характерну рису цього провадження: участь у ньому двох сторін – позивача і відповідача. Позовне провадження є основним видом провадження, що притаманне цивільному процесу з давніх часів. Так само ще за давнім римським правом процесу був притаманний інститут позову та позовного провадження.

З огляду на сказане постає завдання з'ясування елементів позову, його видів згідно з процесуально-правовою і матеріально-правовою класифікацією. Важливим аспектом даного питання є процесуальні засоби, що забезпечують відповідачу захист своїх інтересів проти позову.

У даній лекції будуть також розглянуті така стадія цивільного процесу як провадження у справі до судового розгляду. Разом з тим, буде охарактеризовано процесуальний порядок цивільного судочинства на зазначеній стадії.

І. ПИТАННЯ ЗАВДАННЯ ТА ЗМІСТ СТАДІЇ ПІДГОТОВКИ СПРАВИ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Підготовка справи до судового розгляду є самостійною та обов'язковою стадією цивільного процесу.

Метою зазначеної стадії є сприяння охороні прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб шляхом створення умов для забезпечення своєчасного і правильного вирішення справи та ухвалення законного і обґрунтованого рішення.

Метою обумовлені **завдання** стадії підготовки справи до судового розгляду, якими є:

- 1) створення можливостей для врегулювання спору до судового розгляду, в тому числі примирення сторін;
- 2) визначення характеру спірного правовідношення та матеріальної норми права, яка підлягає застосуванню;
- 3) визначення предмета доказування, тобто фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи;
- 4) визначення складу учасників процесу у справі, їх процесуального становища та способів забезпечення своєчасної явки цих суб'єктів у судове засідання;
- 5) з'ясування кола доказів, необхідних для вирішення справи та забезпечення їх своєчасного надання.

Зазначені завдання виконуються здійсненням комплексу процесуальних дій судді та інших учасників процесу, що складають **зміст** стадії підготовки справи до судового розгляду.

Підготовка справи до судового розгляду – це обов'язкова стадія цивільного процесу, яка являє собою сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямованих на з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду та на забезпечення своєчасного та правильного розгляду та вирішення справи.

Процесуальні дії, що складають зміст стадії підготовки справи до судового розгляду, за суб'єктом здійснення поділяють на три групи:

- 1) процесуальні дії судді з підготовки справи;
- 2) процесуальні дії осіб, які беруть участь у справі;
- 3) процесуальні дії осіб, які сприяють здійсненню правосуддя.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід зазначити, що підготовка справи до судового розгляду – це обов'язкова стадія цивільного процесу, яка являє собою сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямованих на з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду та на забезпечення своєчасного та правильного розгляду та вирішення справи.

Процесуальні дії, що складають зміст стадії підготовки справи до судового розгляду, за суб'єктом здійснення поділяють на три групи:

- 1) процесуальні дії судді з підготовки справи;
- 2) процесуальні дії осіб, які беруть участь у справі;
- 3) процесуальні дії осіб, які сприяють здійсненню правосуддя.

Процесуальні дії судді з підготовки справи до судового розгляду: суддя призначає попереднє судове засідання і веде його. Він ухвалює судові рішення у разі відмови позивача від позову, визнання позову відповідачем, укладення між сторонами мирової угоди. Суддя здійснює процесуальні дії з підготовки справи до судового розгляду, передбачені ст. 130 ЦПК. У разі необхідності збирання доказів суддя постановляє ухвалу про судові доручення (ст. 132 ЦПК); за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, постановляє ухвалу про забезпечення доказів (ст. 133 ЦПК), робить запити

про витребування доказів (ст. 137 ЦПК), призначає експертизу (ст. 144 ЦПК), постановляє ухвалу про забезпечення позову (ст. 153 ЦПК), призначає справу до розгляду (ст. 156 ЦПК).

II ПИТАННЯ. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВІ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Підготовка цивільної справи до судового розгляду починається після відкриття провадження у справі. На суд покладено обов'язок невідкладно надіслати особам, які беруть участь у справі, копії ухвали про відкриття провадження у справі. Відповідачу одночасно надсилається копія позовної заяви з копіями доданих до неї документів, а третій особі – копія позовної заяви. Своєчасне інформування про суть заявлених позовних вимог та їх обґрунтування дозволяє відповідачеві та особам, які беруть участь у справі, підготуватися до участі у справі і належно здійснювати свої процесуальні права і обов'язки.

Процесуальні дії, що складають зміст стадії підготовки цивільної справи до судового розгляду, вчиняються переважно у попередньому судовому засіданні, яке проводиться з метою з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи і є обов'язковим для кожної справи, за винятком передбачених ЦПК випадків.

Попереднє судове засідання повинно бути призначено і проведено протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі (ст. 129 ЦПК).

У ст. 130 ЦПК містяться вказівки на найважливіші процесуальні дії, які повинні бути вчинені суддею на стадії підготовки справи до судового розгляду. Разом з тим, цей перелік процесуальних дій не є вичерпним і визначається конкретними особливостями тієї чи іншої цивільної справи.

Відповідно до ч. 2 ст. 130 ЦПК попереднє судове засідання проводиться суддею за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Зазначені особи мають бути належно повідомлені про час і місце попереднього судового засідання.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, у попередньому судовому засіданні позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов. До ухвалення судового рішення у зв'язку з відмовою позивача від позову або визнанням позову відповідачем суд роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій. У разі відмови позивача від позову суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, а у разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову. Якщо визнання позову відповідачем суперечить закону або порушує права, свободи

чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання відповідачем позову і продовжує судовий розгляд (ст. 174 ЦПК).

ІІІ. ПИТАННЯ СУДОВІ ВИКЛИКИ І ПОВІДОМЛЕННЯ

Про призначений день судового засідання з розгляду справи суд зобов'язаний своєчасно повідомити осіб, які беруть участь у ній, та інших учасників процесу, щоб надати їм можливість належно підготуватися до участі у справі. Для цього використовуються судові виклики і повідомлення, які провадяться повістками (ст. 74 ЦПК).

Судовий виклик – це вимога з'явитися до суду, яка адресується тим учасникам цивільного процесу, які зобов'язані з'явитися.

Судові повістки про виклик у суд надсилаються особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам, участь яких у судовому засіданні або вчиненні окремих процесуальних дій є обов'язковою. Судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді, але не пізніше ніж за сім днів до судового засідання.

За формою повістка про виклик у суд – письмова, а за змістом повинна відповідати ст. 75 ЦПК та містити в собі:

1) ім'я фізичної особи чи найменування юридичної особи, якій адресується повістка;

2) найменування та адресу суду;

3) зазначення місця, дня і часу явки за викликом;

4) назву справи, за якою робиться виклик;

5) зазначення, в якості кого викликається особа (як позивач, відповідач, третя особа, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач);

6) зазначення, чи викликається особа в судове засідання чи у попереднє судове засідання, а у разі повторного виклику сторони у зв'язку з необхідністю дати особисті пояснення – про потребу дати особисті пояснення;

7) у разі необхідності – пропозицію особі, яка бере участь у справі, подати всі раніше неподані докази;

8) зазначення обов'язку особи, яка одержала судову повістку в зв'язку з відсутністю адресата, за першої можливості вручити її адресату;

9) роз'яснення про наслідки неявки залежно від процесуального статусу особи, яка викликається (накладення штрафу, примусовий привід, розгляд справи за відсутності, залишення заяви без розгляду), і про обов'язок повідомити суд про причини неявки.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід зазначити, що судовий виклик – це вимога з'явитися до суду, яка адресується тим учасникам цивільного процесу, які зобов'язані з'явитися.

Судові повістки про виклик у суд надсилаються особам, які беруть участь у справі, свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам, участь яких у судовому засіданні або вчиненні окремих процесуальних дій є обов'язковою. Судова повістка про виклик повинна бути вручена з таким розрахунком, щоб особи, які викликаються, мали достатньо часу для явки в суд і підготовки до участі в судовому розгляді, але не пізніше ніж за сім днів до судового засідання.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Діяльність суду із захисту порушених прав, свобод та інтересів протікає в різних процесуальних формах, основною серед яких є позовна форма (позовне провадження). Це вид провадження, в якому розглядається спір про право цивільне, тобто спір, який виникає з цивільних, сімейних, трудових, житлових, земельних правовідносин. Наявність спору про право цивільне визначає й іншу характерну рису цього провадження: участь у ньому двох сторін – позивача і відповідача. Позовне провадження є основним видом провадження, що притаманне цивільному процесу з давніх часів. Так само ще за давнім римським правом процесу був притаманний інститут позову та позовного провадження.

У попередньому судовому засіданні позивач може відмовитися від позову, а відповідач – визнати позов. До ухвалення судового рішення у зв'язку з відмовою позивача від позову або визнанням позову відповідачем суд роз'яснює сторонам наслідки відповідних процесуальних дій. У разі відмови позивача від позову суд постановляє ухвалу про закриття провадження у справі, а у разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову. Якщо визнання позову відповідачем суперечить закону або порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання відповідачем позову і продовжує судовий розгляд (ст. 174 ЦПК).

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: заперечення відповідача проти позову; попереднє судове засідання; відмова від позову; мирова угода; визнання позову; забезпечення позову; забезпечення доказів; витребування доказів; судові доручення; призначення експертизи; судовий виклик, судове повідомлення; повноваження суду; процесуальні права і обов'язки сторін; призначення справи до розгляду.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- порядок підготовки справи до судового розгляду;
- процесуальні дії судді з підготовки справи до судового розгляду;
- поняття судового доручення;
- порядок призначення експертиз;
- порядок вручення судових повісток і повідомлень;
- виклик свідка.

Вміти:

- складати процесуальні документи (заяви, мирову угоду, уточнення);
- застосовувати способи забезпечення доказів;
- визначати порядок витребування доказів.

ТЕМА № 10. СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ (4 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Судовий розгляд як інститут цивільного процесуального права і стадія цивільного процесу.
2. Судове засідання – процесуальна форма розгляду цивільних справ.
3. Ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ:
4. Фіксування цивільного процесу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України. – С.: ТОВ «ВВП НОТІС», 2014. – 172 с.
3. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
4. Цивільний процес України: Підручник; [за загальною ред. д.ю.н., доцента М.М. Ясинка]. – К.: Алерта, 2014. – 744 с.
5. Забарський В.В., Богатир В.В., Стоянова Т.А. та ін. Науково-практичний коментар «Цивільного процесуального кодексу України». / За заг. ред. Богатиря В.В. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2013. – 784 с.
6. Васильєв С.В. Цивільний процес України [текст] : навчальний посібник / С.В. Васильєв – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 344 с.
7. Цивільний процесуальний кодекс: науково-практичний аналіз – К. : ВД «Дакор», 2013. – 600 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

З'ясування змісту і значення таких процесуальних інститутів і засобів цивільного процесу, як судове засідання, форма і зміст процесуальних документів, вимоги, яким має задовольняти судове

рішення, набуття судовим рішенням властивостей акта правосуддя та ін. Відповідно до мети, завдання вивчення теми полягає у засвоєнні здобувачами вищої освіти основоположних інститутів цивільного процесуального права та їх значення у здійсненні правосуддя.

ВСТУП

Законодавство України проголошує і гарантує широке коло прав і свобод для всіх громадян держави. Однією з найважливіших гарантій цих прав і свобод є право на судовий захист. Важливим аспектом даного питання є визначення такої стадії цивільного процесу як розгляд цивільної справи у суді першої інстанції. У лекції буде охарактеризовано процесуальний порядок цивільного судочинства на зазначеній стадії, її зміст і значення у здійсненні правосуддя.

Предметом вивчення даної теми є розгляд цивільної справи у суді першої інстанції як інституту цивільного процесуального права і як стадії цивільного процесу.

І. ПИТАННЯ

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД ЯК ІНСТИТУТ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА І СТАДІЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Судовий розгляд можна розглядати як інститут цивільного процесуального права і як стадію цивільного процесу.

Судовий розгляд як інститут цивільного процесуального права – це система норм, що регулюють суспільні відносини між судом та іншими учасниками процесу і діяльність суду та інших учасників процесу, спрямовану на розгляд і вирішення цивільно-правових спорів.

Судовий розгляд як стадія цивільного процесу – це система процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямована на розгляд і вирішення цивільно-правового спору по суті.

Варто розрізнити поняття “судовий розгляд” і “судове засідання”. Ст. 158 ЦПК передбачає, що судовий розгляд відбувається в судовому засіданні з обов’язковим повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Автори навчального посібника “Цивільний процес” за редакцією Ю.В.Білоусова зазначають, що розгляд та вирішення цивільної справи є змістом стадії судового розгляду, а судове засідання – процесуальною формою⁷.

Судовий розгляд є обов’язковою стадією процесу у справі. Незалежно від того, чим закінчується справа –ухваленням рішення, постановленням ухвали про закриття провадження у справі, про зупинення провадження чи залишення заяви без розгляду – існує стадія судового розгляду, яка є центральною у цивільному процесі, тому що тільки у цій стадії справа вирішується по суті. Саме у цій стадії найбільш повно реалізуються

---

⁷ Цивільний процес: Навчальний посібник / За ред. Ю.В.Білоусова. – К.: Прецедент, 2005. – С. 157.

принципи цивільного процесуального права: усності, безпосередності, гласності та відкритості, підпорядкування суддів тільки закону, рівності усіх учасників процесу перед законом і судом, змагальності і диспозитивності.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, розглянувши питання щодо судового розгляду цивільної справи, слід зазначити, що судовий розгляд як інститут цивільного процесуального права – це система норм, що регулюють суспільні відносини між судом та іншими учасниками процесу і діяльність суду та інших учасників процесу, спрямовану на розгляд і вирішення цивільно-правових спорів.

Судовий розгляд як стадія цивільного процесу – це система процесуальних дій суду та інших учасників процесу, спрямована на розгляд і вирішення цивільно-правового спору по суті.

II ПИТАННЯ

СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ – ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Розгляд судом цивільної справи відбувається в судовому засіданні з обов'язковим повідомленням осіб, які беруть участь у справі. Судове засідання проводиться в спеціально обладнаному для цього приміщенні суду – залі засідань (ст. 158 ЦПК).

Справа розглядається одним і тим самим складом суду. У разі заміни одного із суддів під час судового розгляду справа розглядається спочатку.

Під час одноособового розгляду справи в суді першої інстанції головуєчим є суддя, який розглядає справу.

Головуючий керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності і порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками цивільного процесу їх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного та об'єктивного з'ясування обставин справи, усуваючи із судового розгляду все, що не має істотного значення для вирішення справи. Головуючий наділений повноваженнями вживати необхідних заходів для підтримання в судовому засіданні належного порядку, розглядати клопотання та інші звернення.

У разі виникнення заперечень у будь-кого з осіб, які беруть участь у справі, а також свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів щодо дій головуєчого ці заперечення заносяться до журналу судового засідання і про їх прийняття чи відхилення суд постановляє ухвалу.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, розгляд судом цивільної справи відбувається в судовому засіданні з обов'язковим повідомленням осіб, які беруть участь у справі.

Судове засідання з розгляду цивільної справи складається з чотирьох частин: 1) підготовча; 2) розгляд справи по суті – дослідження обставин справи і перевірка їх доказами; 3) судові дебати; 4) ухвалення і проголошення рішення.

Перша частина має підготовчий характер. В ній суд вирішує питання щодо можливості розгляду справи в даному судовому засіданні, при даному складі суду, секретареві судового засідання, при наявних особах, які беруть участь у справі, при наявності інших учасників процесу (свідків, експертів, перекладачів) та наявних доказах.

Завдання першої частини реалізуються шляхом послідовного здійснення комплексу процесуальних дій, встановлених статтями 163-172 ЦПК.

ІІІ. ПИТАННЯ УСКЛАДНЕННЯ У ХОДІ СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

У ході судового розгляду цивільної справи можуть виникати обставини суб'єктивного і об'єктивного характеру, які ускладнюють або унеможливають її подальший розгляд.

Ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ можливі в процесуальних формах:

- тимчасового припинення провадження у справі;
- закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення.

Зазначені форми відрізняються між собою підставами, строками і наслідками.

Тимчасове припинення провадження у справі настає внаслідок:

- перерви в судовому засіданні (ч. 3 ст. 159; ч. 2 ст. 191 ЦПК);
- відкладення розгляду справи або оголошення перерви в її розгляді(ст. 191 ЦПК);
- зупинення провадження у справі (ст. 201-203 ЦПК).

Закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення настає в результаті:

- закриття провадження у справі (ст. 205-206 ЦПК);
- залишення заяви без розгляду (ст. 207 ЦПК).

Перерва в судовому засіданні – це відстрочка розгляду справи на короткий час у зв'язку з вирішенням окремих процесуальних питань, а також у зв'язку з необхідністю відпочинку суду та учасників процесу в обідню перерву, нічний час, святкові та вихідні дні. Вичерпний перелік підстав оголошення перерви у судовому засіданні законом не визначений. Перерва оголошується на нетривалий строк, закінчення якого визначається конкретною датою, при цьому перебіг процесуальних строків не зупиняється.

Перерва в судовому засіданні оголошується у разі неможливості продовження розгляду справи у зв'язку з необхідністю подання нових доказів (ч. 2 ст. 191 ЦПК). Тривалість перерви визначається судом.

Зазначене поновлення судового розгляду відбувається у разі, якщо під час ухвалення рішення виникає потреба з'ясувати будь-яку обставину шляхом повторного допиту свідків або вчинення іншої процесуальної дії, про що суд, не ухвалюючи рішення, постановляє ухвалу про поновлення судового розгляду (ч. 2 ст. 195 ЦПК).

Перерва оголошується у разі заміни перекладача, про що суд постановляє ухвалу і визначає час для такої заміни (ч. 2 ст. 92 ЦПК). Ухвала про оголошення перерви оскарженню не підлягає.

Відкладення розгляду справи полягає в перенесенні розгляду справи у зв'язку з неможливістю його проведення на відносно тривалий час із призначенням конкретного дня нового судового засідання (ч. 3 ст. 191 ЦПК). Відкладаючи розгляд справи або оголошуючи перерву в її розгляді, суд ознайомлює під розписку учасників цивільного процесу, присутніх у судовому засіданні, про день нового судового засідання або його продовження. Учасників цивільного процесу, які не з'явилися або яких суд залучає вперше до участі в процесі, викликають у судові засідання на призначений день (ч. 3 ст. 191 ЦПК). При відкладенні розгляду справи перерва оголошується на тривалий строк, при цьому перебіг процесуальних строків не зупиняється.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, розглянувши питання щодо ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ слід вказати ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ можливі в процесуальних формах:

- тимчасового припинення провадження у справі;
- закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення.

Тимчасове припинення провадження у справі настає внаслідок:

- перерви в судовому засіданні (ч. 3 ст. 159; ч. 2 ст. 191 ЦПК);
- відкладення розгляду справи або оголошення перерви в її розгляді(ст. 191 ЦПК);
- зупинення провадження у справі (ст. 201-203 ЦПК).

Закінчення провадження у справі без ухвалення судового рішення настає в результаті:

- закриття провадження у справі (ст. 205-206 ЦПК);
- залишення заяви без розгляду (ст. 207 ЦПК).

ІV. ПИТАННЯ ФІКСУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

З метою захисту прав фізичних і юридичних осіб та забезпечення контролю за об'єктивністю судового розгляду, з метою забезпечення

конституційної вимоги про фіксацію судового розгляду технічними засобами (ст. 129 Конституції України) та Цивільним процесуальним кодексом України передбачена повна фіксація (звукзапис) судових засідань (ст. 197 ЦПК).

Фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання або за розпорядженням головуєчого інший працівник апарату суду. Технічне фіксування судового процесу провадиться згідно з правилами, встановленими Цивільним процесуальним кодексом України.

Зроблений судом технічний запис є офіційним записом судового засідання. Носій інформації, на який здійснюється технічний запис судового засідання (касета, дискета тощо), є додатком до журналу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи (ст. 197 ЦПК).

Закон передбачає можливість *повного* або *часткового* відтворення, роздрукування, копіювання технічного запису судового засідання (ч. 3, 5 ст. 197 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Отже, фіксування судового засідання технічним засобом здійснює секретар судового засідання або за розпорядженням головуєчого інший працівник апарату суду. Технічне фіксування судового процесу провадиться згідно з правилами, встановленими Цивільним процесуальним кодексом України.

Зроблений судом технічний запис є офіційним записом судового засідання. Носій інформації, на який здійснюється технічний запис судового засідання (касета, дискета тощо), є додатком до журналу судового засідання і після закінчення судового засідання приєднується до матеріалів справи (ст. 197 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Однією з найважливіших гарантій цих прав і свобод є право на судовий захист. Важливим аспектом даного питання є визначення такої стадії цивільного процесу як розгляд цивільної справи у суді першої інстанції. У лекції охарактеризовано процесуальний порядок цивільного судочинства на зазначеній стадії, її зміст і значення у здійсненні правосуддя.

Предметом вивчення даної теми є розгляд цивільної справи у суді першої інстанції як інституту цивільного процесуального права і як стадії цивільного процесу. Метою вивчення стало з'ясування змісту і значення таких процесуальних інститутів і засобів цивільного процесу, як судові засідання, форма і зміст процесуальних документів, вимоги, яким має задовольняти судові рішення, набуття судовим рішенням властивостей акта правосуддя та ін.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять курсанти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: судовий розгляд як інститут цивільного процесуального права і стадія цивільного процесу; судові засідання; ускладнення у ході судового розгляду цивільних справ.

Після вивчення теми курсанти повинні:

Знати:

- значення та зміст стадії судового розгляду цивільних справ;
- порядок дослідження доказів;
- заходи що застосовуються до порушників у судовому засіданні за участю працівників Національної поліції;
- ускладнення в процесі судового розгляду цивільних справ;
- порядок проголошення та зміст судового рішення.

Вміти:

- скласти процесуальні документи (судове рішення, ухвали суду, заяви);
- застосовувати норми закону при виконанні санкцій суду за участю працівників Національної поліції в цивільному процесі.

ТЕМА № 11. СУДОВІ РІШЕННЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття і види судових рішень.
2. Рішення суду, їх класифікація. Усунення недоліків рішення судом, який його ухвалив.
3. Ухвали суду першої інстанції.
4. Заочний розгляд справи. Заочне рішення.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

5. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
6. Цивільний процесуальний кодекс України. – С.: ТОВ «ВВП НОТІС», 2014. – 172 с.
7. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
8. Цивільний процес України: Підручник; [за загальною ред. д.ю.н., доцента М.М. Ясинка]. – К.: Алерта, 2014. – 744 с.

9. Забарський В.В., Богатир В.В., Стоянова Т.А. та ін. Науково-практичний коментар «Цивільного процесуального кодексу України». / За заг. ред. Богатиря В.В. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2013. – 784 с.

10. Васильєв С.В. Цивільний процес України [текст] : навчальний посібник / С.В. Васильєв – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 344 с.

11. Цивільний процесуальний кодекс: науково-практичний аналіз – К. : ВД «Дакор», 2013. – 600 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

З'ясування основних судових рішень, їх різновидів, класифікацію. Визначення положень цивільного процесуального законодавства щодо форм судових рішень. Відповідно до мети, завдання вивчення теми полягає у засвоєнні здобувачами вищої освіти основоположних інститутів цивільного процесуального права та їх значення у здійсненні правосуддя.

ВСТУП

Законодавство України проголошує і гарантує широке коло прав і свобод для всіх громадян держави. Однією з найважливіших гарантій цих прав і свобод є право на судовий захист. Важливим аспектом даного питання є визначення такої стадії цивільного процесу як розгляд цивільної справи у суді першої інстанції. У лекції буде охарактеризовано процесуальний порядок цивільного судочинства на зазначеній стадії, її зміст і значення у здійсненні правосуддя.

Предметом вивчення даної теми є розгляд цивільної справи у суді першої інстанції як інституту цивільного процесуального права і як стадії цивільного процесу.

І ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ І ВИДИ СУДОВИХ РІШЕНЬ

Проведення з розгляду і вирішення цивільних справ в суді проходить у визначеному законом порядку і процесуальній формі, що передбачає процесуальне закріплення діяльності суду як органу державної судової влади. При розгляді і вирішенні цивільних справ суд постановляє **судові рішення**, які викладаються у таких формах – *ухвали, рішення і постанови* (ч. 1 ст. 208 ЦПК).

Значення судових рішень полягає в тому, що вони закріплюють владні повноваження суду щодо усіх питань розгляду та вирішення цивільної справи у суді.

Питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі,

залишення заяви без розгляду у випадках, встановлених ЦПК, вирішуються судом шляхом постановлення ухвал (ч. 2 ст. 208 ЦПК). Усі питання цивільного процесу, не пов'язані з вирішенням справи по суті, розв'язуються ухвалами суду. Вони стосуються, окрім зазначеного, руху справи у всіх стадіях процесу, забезпечення доказового матеріалу тощо.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, розглянувши питання щодо поняття та видів судових рішень, слід зазначити, що такими формами є ухвали, рішення і постанови.

Значення судових рішень полягає в тому, що вони закріплюють владні повноваження суду щодо усіх питань розгляду та вирішення цивільної справи у суді.

II ПИТАННЯ РІШЕННЯ СУДУ, ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Рішення суду є цивільним процесуальним актом, який підсумовує діяльність суду першої інстанції з розгляду та вирішення справи по суті. У рішенні відбивається уся проведена судом діяльність із дослідження та оцінки доказів, встановлення юридичних фактів, а також із застосуванням норм права до конкретних правовідносин та їх суб'єктів⁸.

Залежно від способу захисту права і правових наслідків, які вони викликають, судові рішення (як і позови) поділяють на види: про присудження, про визнання, конститутивні.

Рішення про присудження спрямовані на зобов'язування сторони (правопорушника) вчинити на користь іншої сторони (особи, яка звернулась до суду за захистом свого порушеного, оспорюваного або невизнаного права чи інтересу) певну дію або утриматися від її вчинення (рішення про стягнення завданої шкоди, авторської винагороди, виселення з жилого приміщення тощо).

Рішення про визнання – постанови суду, якими підтверджується наявність або відсутність між сторонами певних юридичних відносин, обставин чи юридичних фактів (рішення про визнання права власності, визнання факту родинних відносин тощо).

Конститутивні рішення спрямовані на захист права особи шляхом зміни або припинення правовідносин між сторонами, наявність яких у тому вигляді, в якому вони існували на час пред'явлення вимоги, є порушенням права заінтересованої особи. Конститутивними будуть рішення про виділ частки зі спільного майна, припинення договору найму жилого приміщення, розірвання шлюбу тощо.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

---

⁸ Цивільний процес: Навчальний посібник / За ред. Ю.В.Білоусова. – К.: Прецедент, 2005. – С. 176.

Отже, рішення суду є цивільним процесуальним актом, який підсумовує діяльність суду першої інстанції з розгляду та вирішення справи по суті.

Залежно від способу захисту права і правових наслідків, які вони викликають, судові рішення (як і позови) поділяють на види: про присудження, про визнання, конститутивні.

Рішення суду можуть бути поділені залежно від обсягу вирішених ними питань на основні (завершальні) і додаткові. Визначення ЦПК процедури перегляду судових рішень в апеляційній і касаційній інстанціях як проваджень обумовлює ще й таку класифікацію рішень суду: рішення суду першої інстанції; рішення, ухвалені апеляційним судом; рішення, ухвалені судом касаційної інстанції.

Суд може ухвалювати імперативні, альтернативні і факультативні рішення, особливість яких обумовлюється конструюванням їх резолютивної частини.

Згідно з чинним цивільно-процесуальним законодавством рішення суду повинно бути законним (ст. 213 ЦПК), обґрунтованим (ст. 213 ЦПК), викладеним у письмовій формі (ст. 209 ЦПК), за встановленим змістом (ст. 215 ЦПК), ухваленим у передбаченому порядку (ст. 209 ЦПК), проголошеним прилюдно (ст. 218 ЦПК).

ІІІ. ПИТАННЯ УХВАЛИ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ

Ухвали суду – це постанови суду, якими вирішуються лише окремі питання, поставлені перед судом в заявах і клопотаннях осіб, які беруть участь у справі, чи питання, які виникли в процесі відкриття, розвитку і припинення судочинства із справи. Ухвалями суду вирішуються також питання, спрямовані на створення належних умов для всебічного, повного і об'єктивного розгляду та вирішення справи, реалізацію і захист процесуальних прав суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин.

Класифікувати ухвали суду можна за такими ознаками.

1. *За суб'єктивною ознакою:*

а) *одноособові* – виносяться суддею одноособово головним чином з питань руху справи;

б) *колегіальні* – виносяться судом при колегіальному розгляді справи з питань руху чи припинення розгляду справи без винесення рішення.

2. *За стадіями:*

а) *ухвали, які постановляються при відкритті провадження у справі* (про забезпечення доказів чи позову, про відкриття провадження у справі, про залишення позовної заяви без руху, про повернення позовної заяви, про відмову у відкритті провадження у справі);

б) *ухвали, які постановляються у стадії підготовки справи до судового розгляду* (ухвала попереднього судового засідання; ухвала про закриття провадження у справі у зв'язку з відмовою від позову у попередньому

судовому засіданні; ухвала про прийняття позову третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета позову; ухвала про направлення судового доручення; про забезпечення доказів; про призначення експертизи; про забезпечення позову; про закінчення підготовки справи до судового розгляду та ін.);

в) *ухвали, які постановляються у ході судового засідання та після ухвалення рішення суду* (ухвала про призначення справи до розгляду; про розгляд справи у закритому судовому засіданні; про заміну неналежного відповідача; про залучення співвідповідача без згоди позивача; про оголошення перерви в судовому засіданні; про відкладення розгляду справи; про допит свідків у разі відкладення розгляду справи; про розшук відповідача; про відвід свідка; про видалення із зали судового засідання; про зупинення провадження у справі у зв'язку зі смертю фізичної особи; про закриття провадження у справі у зв'язку з тим, що справа не підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства; про закриття провадження у справі у зв'язку з визнанням мирової угоди; про відмову в ухваленні додаткового рішення; про роз'яснення рішення суду; про задоволення зауважень щодо журналу судового засідання та внесення до нього змін та ін.).

3. *За процесуальною формою:*

а) *протокольні* – постановляються у судових засіданнях з нескладних питань без виходу суду до нарадчої кімнати їх занесенням змісту ухвали до журналу чи протоколу судового засідання (наприклад, про відкладення розгляду справи);

б) *самостійні* – у вигляді окремого процесуального документа встановленої форми, в яких зазначаються владні вказівки суду щодо розвитку процесу у справі; постановляються в нарадчій кімнаті, підписуються всім складом суду і приєднуються до справи.

Особливим видом ухвал є *окремі ухвали* (ст. 211 ЦПК), які постановляються у випадках, якщо суд під час розгляду справи виявив порушення закону і встановив причини та умови, що сприяли вчиненню порушення. Окрема ухвала направляється відповідним особам чи органам для вжиття заходів щодо усунення цих причин та умов. Про вжиті заходи протягом місяця з дня надходження окремої ухвали повинно бути повідомлено суд, який постановив окрему ухвалу. Залишення окремої ухвали суду без розгляду відповідною службовою особою або невжиття заходів щодо усунення зазначених у ній порушень закону, а також несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу тягнуть за собою відповідальність згідно зі ст. 185-6 КУпАП.

Ухвали суду, які оформляються окремим процесуальним документом, постановляються в нарадчій кімнаті, інші ухвали суд може постановити, не виходячи до нарадчої кімнати.

Ухвали, постановлені в судовому засіданні, оголошуються негайно після їх постановлення.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, розглянувши питання щодо поняття та класифікації ухвал суду, зазначимо, що їх можна класифікувати за такими ознаками: За суб'єктивною ознакою: а) одноособові; б) колегіальні. За стадіями: а) ухвали, які постановляються при відкритті провадження у справі; б) ухвали, які постановляються у стадії підготовки справи до судового розгляду; в) ухвали, які постановляються у ході судового засідання та після ухвалення рішення суду. За процесуальною формою: а) протокольні; б) самотійні.

IV ПИТАННЯ ЗАОЧНИЙ РОЗГЛЯД СПРАВИ. ЗАОЧНЕ РІШЕННЯ

З метою розширення судового захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб в цивільному процесі, а також усунення можливості зловживання суб'єктивними процесуальними правами і встановлення певної відповідальності за їх зловживання новим ЦПК введено *інститут заочного рішення*. Цей інститут не порушує конституційного принципу змагальності процесу, оскільки забезпечується повною інформованістю сторін про позицію кожного, судове засідання проводиться за загальними правилами, у відповідача зберігається право на оскарження ухваленого заочного рішення.

Інститут заочного рішення вперше був введений Статутом цивільного судочинства Російської імперії 1864 р., який застосовувався в разі неявки відповідача до суду і мав на меті усунення причин, які сприяли затягуванню процесу.

Отже, для усунення таких негативних явищ як неявка відповідача у судові засідання і пов'язане з цим затягування процесу у справі цивільний процесуальний закон допускає *заочний розгляд справи*. Заочним такий розгляд є для відповідача, оскільки позивач при розгляді справи має бути присутній у судовому засіданні. Заочний розгляд справи і ухвалення заочного рішення є *процесуальним наслідком неявки відповідача у судові засідання*, якщо суд не має відомостей про причину неявки відповідача, повідомленого належним чином, або причину неявки буде визнано судом неповажною (ч. 4 ст. 169 ЦПК).

Заочний розгляд справи (ст. 224-233 ЦПК) – це форма судового розгляду цивільної справи за відсутності відповідача, який не з'явився до суду без поважних причин, з наданням йому права звернутися із заявою про перегляд рішення по справі судом, який його ухвалив.

Процесуальний закон передбачає наявність *чотирьох умов для заочного розгляду справи*: 1) неявка відповідача; 2) належне його повідомлення; 3) відсутність поважних причин неявки; 4) згода позивача⁹. Заочний розгляд справи може відбутися також, якщо відповідач залишить залу судового засідання до ухвалення рішення у справі (ч. 5 ст. 169 ЦПК).

⁹ Луспенник Д.Д. Застосування ЦК і ЦПК України в судовій практиці. – Х.: Харків юридичний, 2005. – С. 319.

ВИСНОВКИ З ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ:

Розглянувши питання щодо заочного розгляду справи судом, слід виокремити, що заочний розгляд справи і ухвалення заочного рішення є процесуальним наслідком неявки відповідача у судові засідання, якщо суд не має відомостей про причину неявки відповідача, повідомленого належним чином, або причину неявки буде визнано судом неповажною (ч. 4 ст. 169 ЦПК).

Заочний розгляд справи (ст. 224-233 ЦПК) – це форма судового розгляду цивільної справи за відсутності відповідача, який не з'явився до суду без поважних причин, з наданням йому права звернутися із заявою про перегляд рішення по справі судом, який його ухвалив.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Підсумовуючи сказане, необхідно наголосити на значенні позовного провадження як виду провадження у цивільному процесі, в якому розглядається спір про право цивільне і який зумовлюється тим, що усі цивільні процесуальні норми, які визначають загальну частину цивільного процесуального права та розгляд справи за стадіями, поширюється саме на справи позовного провадження. Справи ж інших проваджень розглядаються вже за загальними правилами позовного провадження з урахуванням винятків і доповнень, визначених спеціальними нормами про ці провадження.

У лекції було висвітлено поняття і значення такої стадії цивільного процесу як розгляд цивільної справи у суді першої інстанції, а також порядок цивільного судочинства на зазначеній стадії. У лекції були також з'ясовані зміст і значення процесуальних інститутів судового засідання, судових рішень, рішень суду, набуття рішенням властивостей акта правосуддя та ін. Необхідно підкреслити їх важливість для ефективного здійснення правосуддя судами загальної юрисдикції.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: судові рішення, ухвала, винесення судового рішення як стадії цивільного процесу; судові засідання; заочне рішення, заочний розгляд справи.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- форму та зміст судового рішення;
- виправлення опісок і арифметичних помилок в судовому рішенні;
- ухвалення додаткового рішення;
- роз'яснення рішення суду;

- відмінність ухвали суду від рішення суду;
- особливості постановлення заочного рішення по справі.

Вміти:

- складати процесуальні документи (судові рішення, ухвали суду,);
- визначати строк набуття судовим рішенням законної сили;
- визначати строк набуття законної сили ухвали суду.

ТЕМА № 12. НАКАЗНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття та особливості наказного провадження.
2. Розгляд справ у порядку наказного провадження.
3. Судовий наказ. Скасування судового наказу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України. – С.: ТОВ «ВВП НОТІС», 2014. – 172 с.
3. Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
4. Цивільний процес України: Підручник; [за загальною ред. д.ю.н., доцента М.М. Ясинка]. – К.: Алерта, 2014. – 744 с.
5. Забарський В.В., Богатир В.В., Стоянова Т.А. та ін. Науково-практичний коментар «Цивільного процесуального кодексу України». / За заг. ред. Богатиря В.В. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2013. – 784 с.
6. Васильєв С.В. Цивільний процес України [текст] : навчальний посібник / С.В. Васильєв – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 344 с.
7. Цивільний процесуальний кодекс: науково-практичний аналіз – К. : ВД «Дакор», 2013. – 600 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Вивчення основних положень наказного провадження з притаманними йому процесуальними особливостями розгляду і вирішення справ.

ВСТУП

Судочинство в кожній цивільній справі являє собою послідовне виконання процесуальних дій, які здійснюються судом та іншими учасниками процесу у встановленому процесуальному порядку, визначеному

нормами цивільного процесуального права. Такий жорсткий та формалізований регламент, встановлений цивільним процесуальним законом, забезпечує об'єктивність суду, дає можливість всебічно дослідити обставини справи й гарантує ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Однак застосування в усіх без винятку випадках формальностей позовного провадження досить часто затягує судочинство, адже ціла низка вимог, що не викликають сумніву, підтверджених документально оформленими зобов'язаннями, може бути розв'язана за спрощеним порядком.

Застосування позовного порядку для розгляду документально підтверджених та неоспорюваних вимог не виправдане ні з позиції засад процесуальної економії, ні з позиції матеріальних (фінансових) витрат держави. ЦПК передбачено розгляд справ в порядку наказного провадження (ч. 3 ст. 15 ЦПК). Можливість спрощення і скорочення процедури в обумовлених законом випадках (у наказному провадженні) підвищує ефективність захисту права, полегшує роботу суду.

І ПИТАННЯ

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Наказне провадження є відносно новим видом провадження в цивільному процесі України, яким встановлена можливість стягнення з боржника грошових коштів і витребування майна в спрощеному порядку – на підставі судового наказу без проведення судового засідання та виклику сторін.

Наказне провадження – це спрощений вид провадження у справах за вимогами, які мають очевидно достовірний характер. Наказне провадження може бути порушене лише за документально підтвердженими і безспірними вимогами, передбаченими ст. 96 ЦПК.

Наказне провадження є самостійним видом судочинства в суді першої інстанції. Йому притаманні певні особливості, якими є: обмежене коло вимог, відносно яких таке провадження допустиме; склад учасників; непередбаченість судового засідання і фіксування ходу провадження; порядок розгляду заяв і видачі судового наказу; набрання судовим наказом законної сили; скасування судового наказу судом, який його видав.

Предметом розгляду у справах наказного провадження є зазначені у ст. 96 ЦПК вимоги: 1) про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати; 2) про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника; 3) про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості; 4) повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на

користь невизначеного кола споживачів. Цей перелік не є вичерпним і може бути розширений законом.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, наказне провадження може бути порушене лише за наявності достовірних фактів порушення встановлених законодавством норм або вимог. Перелік таких вимог є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. У зв'язку з тим, що судовий наказ водночас є судовим рішенням і виконавчим документом, він, відповідно, підлягає виконанню за правилами, встановленими законодавством про виконавче провадження.

Наказне провадження характеризується ознаками спрощеності судових процедур до яких можна віднести:

- одноособовий розгляд заяви суддею;
- розгляд справи на підставі письмових документів;
- видача судового наказу без судового засідання і виклику стягувача та боржника для заслуховування їхніх пояснень;
- відсутність позовної форми захисту права (неможливим є пред'явлення зустрічної вимоги боржника);
- відсутність судового доказування у повному обсязі;
- скорочені строки розгляду і вирішення справи;
- спрощений зміст судового наказу;
- скасування судового наказу судом тієї ж інстанції.
-

II ПИТАННЯ

РОЗГЛЯД СПРАВ У ПОРЯДКУ НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Для видачі судового наказу заявником (стягувачем) подається до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності, встановленої ЦПК, **заява про видачу судового наказу.**

Відповідно до ст. 98 ЦПК заява про видачу судового наказу подається у письмовій формі і за змістом має містити:

- 1) найменування суду, в який подається заява;
- 2) ім'я (найменування) заявника та боржника, а також ім'я (найменування) представника заявника, якщо заява подається представником, їхнє місце проживання або місцезнаходження;
- 3) вимоги заявника і обставини, на яких вони ґрунтуються;
- 4) перелік документів, що додаються до заяви.

Заява має бути підписана заявником або його представником і подана з її копіями та копіями доданих до неї документів відповідно до кількості боржників. Якщо заява подається представником заявника, до неї повинно бути додано документ, що підтверджує повноваження представника. Така заява подається до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності (ст. 97 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, слід вказати, що судовий наказ може бути видано, у разі якщо:

1) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати (для отримання відповідного наказу необхідно надати суду докази перебування заявника у трудових відносинах із боржником, а підтвердженням суми, яка стягується, може бути будь-який належно оформлений документ, що вказує на розмір нарахованої заробітної плати та компенсації за порушення строків її виплати, зокрема довідка бухгалтерії боржника, розрахунковий лист чи копія платіжної відомості тощо. Зауважимо, що розгляд вимог про стягнення заробітної плати в порядку наказного провадження у разі наявності спору щодо розміру заборгованості чи права на її отримання не допускається. Згідно з ч. 2 ст. 233 КЗпП України на зазначену вимогу не поширюється позовна давність, тому у випадку порушення законодавства про оплату праці працівник має право звернутися до суду з заявою про стягнення заробітної плати без обмеження будь-яким строком. Відповідно до положень п. 2 ч. 1 ст. 367 ЦПК України судовий наказ про виплату заробітної плати, але не більше ніж за один місяць, підлягає негайному виконанню, а згідно з ч. 2 цієї ж статті суд має право допустити негайне виконання судового наказу в разі стягнення всієї суми заборгованості із заробітної плати);

2) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника (відповідна заява може бути подана після проведеного органами внутрішніх справ розшуку відповідача у випадках, передбачених ст. 78 ЦПК України (якщо невідоме місцеперебування відповідача у справах за позовами про стягнення аліментів або про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи), а також розшуку боржника - фізичної особи, дитини - за виконавчими документами про відібрання дитини, розшуку транспортних засобів боржника);

3) заявлено вимогу про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення та радіомовлення з урахуванням індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих заявником на суму заборгованості (у цьому випадку судовий наказ може бути видано за наявності відповідних договорів про надання таких послуг, інших письмових доказів, що підтверджують фактичне надання та отримання таких послуг. Заявник має обґрунтувати свої вимоги та додати документи, що вказують на правильність і безспірність розрахунків, а також застосування тарифів на відповідні послуги. Якщо окрім вимоги про стягнення основної суми заборгованості одночасно заявлена вимога про стягнення індексу інфляції та трьох відсотків річних, нарахованих на суму заборгованості, до заяви мають бути додані документи, що чітко підтверджують їх розрахунок, у тому числі й розрахунок щомісячних

нарахувань (п. 13 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2011 р. № 14);

4) заявлено вимогу про присудження аліментів на дитину в розмірі тридцяти відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб (у цьому випадку судовий наказ видається на підставі відповідних норм Сімейного кодексу України (зокрема статей 181-184). Суддя повинен відмовити у прийнятті заяви про видачу судового наказу на підставі п. 1 ч. 3 ст. 100 ЦПК України, якщо така вимога пов'язана із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших зацікавлених осіб (зокрема особи, яка вже отримує аліменти від боржника);

5) заявлено вимогу про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів (видача судового наказу за заявленою вимогою можлива лише за наявності преюдиційного рішення суду, яке набрало законної сили, про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухваленого на користь невизначеного кола осіб).

ІІІ ПИТАННЯ СУДОВИЙ НАКАЗ

Судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених статтею 96 Цивільного процесуального кодексу.

Судовий наказ може бути видано, якщо: 1) заявлено вимогу про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати; 2) заявлено вимогу про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника. Судовий наказ може бути видано і в інших випадках, встановлених законом (ст. 96 ЦПК). Отже, всі зазначені обставини свідчать, що судовий наказ видається лише при відсутності спору. Якщо із заяви і поданих документів вбачається спір про право або іншою стороною оспорюється правочин, у такому разі наявний спір про право, який має розглядатися за правилами позовного провадження.

Д.Д. Луспенник звертає увагу на певну відносність безспірності вимог, за якими видається судовий наказ. Прикладом цього може бути той факт, що боржник не виконує своє зобов'язання, а за якихось причин відмовляється від його добровільного виконання, тобто фактично оспорює вимоги, хоч і до суду не звертається. Крім того, при наявності спору про право, який неможливо вирішити на підставі лише наданих стягувачем-кредитором документів, суддя може відмовити у прийнятті заяви про видачу судового наказу, у такому разі захист прав заявника-стягувача здійснюється шляхом пред'явлення позову за тими же вимогами у порядку позовного провадження

(ст. 100 ЦПК). Слід зазначити, що заявник-кредитор (стягувач) має право навіть при наявності всіх необхідних умов для видачі судового наказу звернутися до суду не в порядку спрощеної процедури, а зі звичайною позовною заявою. У такому випадку суд не вправі відмовити йому в прийнятті позову з тих підстав, що його вимоги можуть бути вирішені шляхом подачі заяви про видачу судового наказу. Однак суд зобов'язаний роз'яснити заявнику таке право та переваги наказного провадження, оскільки заявник просто не знає про можливість спрощеної процедури розгляду його вимог. Отже, аналіз змісту судового наказу свідчить про те, що предметом судового наказу є документально підтверджені матеріально-правові відносини, які містять в собі потенціальну спірність, а суб'єктивне право – властивість невизначеності¹⁰.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Судовий наказ складається і підписується суддею у *двох примірниках*, один з яких залишається у справі, а другий скріплюється печаткою суду і видається стягувачу після набрання ним законної сили (ч. 3 ст. 103 ЦПК України).

Після видачі судового наказу суд невідкладно надсилає його *копію* боржникові рекомендованим листом із повідомленням. Одночасно з копією судового наказу боржникові надсилають копію заяви стягувача з копіями доданих до неї документів та роз'ясненням його права в разі заперечення проти вимог стягувача протягом *десяти днів* з дня отримання судового наказу подати заяву про його скасування (ст. 104 ЦПК України).

У разі ненадходження заяви від боржника протягом *трьох днів* після закінчення строку на її подання та за наявності даних про отримання боржником копії наказу **судовий наказ набирає законної сили** і суд видає його стягувачеві для пред'явлення до виконання (ст. 105 ЦПК України).

Судовий наказ, як і інші судові акти, що набрали чинності, у відповідності до ст. 14 ЦПК України є обов'язковим для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягає виконанню на всій території України, а у випадках, передбачених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами. Таким чином, судовий наказ за своєю суттю, метою, спрямованістю, значенням і обов'язковістю не відрізняється від рішення суду.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Застосування в усіх без винятку випадках формальностей позовного провадження досить часто затягує судочинство, адже ціла низка вимог, що не

---

¹⁰ Луспенник Д.Д. Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ (складання судових процесуальних документів за новим ЦПК України). – Х.: Харків юридичний, 2005. – С. 267.

викликають сумніву, підтверджених документально оформленими зобов'язаннями, може бути розв'язана за спрощеним порядком.

Застосування позовного порядку для розгляду документально підтверджених та неоспорюваних вимог не виправдане ні з позиції засад процесуальної економії, ні з позиції матеріальних (фінансових) витрат держави. Новим ЦПК передбачено розгляд справ в порядку наказного провадження (ч. 3 ст. 15 ЦПК). Можливість спрощення і скорочення процедури в обумовлених законом випадках (у наказному провадженні) підвищує ефективність захисту права, полегшує роботу суду.

Предметом вивчення даної теми стало наказне провадження з притаманними йому процесуальними особливостями розгляду і вирішення справ.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: судовий наказ, видача судового наказу, вимоги до судового наказу.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- форму та зміст судового рішення;
- виправлення опісок і арифметичних помилок в судовому рішенні;
- ухвалення додаткового рішення;
- роз'яснення рішення суду;
- відмінність ухвали суду від рішення суду;
- особливості постановлення заочного рішення по справі.

Вміти:

- складати процесуальні документи (судовий наказ, заяви);
- визначати строк набуття судовим наказом законної сили;
- визначати підстави винесення судового наказу.

ТЕМА № 13. ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальна характеристика окремого провадження у цивільному судочинстві.
2. Порядок розгляду справ окремого провадження.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.
9. Про міжнародне приватне право. Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV // ВВР. – 2005. - № 32. – Ст. 422.
10. Про прокуратуру. Закон України № 1789-XII від 5 грудня 1991 р. // ВВР. – 1991. - № 53. – Ст. 793 (із змінами).
11. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України № 776/97-ВР від 23 грудня 1997 р. // ВВР. – 1998. - № 20. – Ст. 99.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Опанування знаннями щодо основних положень окремого провадження як різновиду стадії судочинства.

ВСТУП

Судочинство в кожній цивільній справі являє собою послідовне виконання процесуальних дій, які здійснюються судом та іншими учасниками процесу у встановленому процесуальному порядку, визначеному нормами цивільного процесуального права. Такий жорсткий та формалізований регламент, встановлений цивільним процесуальним законом, забезпечує об'єктивність суду, дає можливість всебічно дослідити обставини справи й гарантує ухвалення законного та обґрунтованого рішення. Однак застосування в усіх без винятку випадках формальностей позовного провадження досить часто затягує судочинство, адже ціла низка вимог, що не викликають сумніву, підтверджених документально оформленими зобов'язаннями, може бути розв'язана за спрощеним порядком.

У порядку позовного провадження суд здійснює захист порушених, невизнаних чи оспорюваних прав, свобод чи інтересів суб'єктів права шляхом розгляду і вирішення конкретного спору про суб'єктивне

матеріальне право (цивільне, трудове, сімейне, житлове, земельне). Однак можливі ситуації, коли спір про право відсутній, але заявник юридично заінтересований в судовому підтвердженні факту, усуненні невизначеності правового положення фізичної особи чи майна, відновленні прав на втрачені документи тощо. Тому у цивільному процесі існує такий вид судочинства, який дозволяє заінтересованій особі встановлювати в судовому порядку юридичні факти для подальшого здійснення відповідних суб'єктивних прав та реалізації охоронюваних законом інтересів – окреме провадження.

Характерною ознакою справ окремого провадження є відсутність спору про право цивільне. Розгляд справ у порядку окремого провадження спрямовується на встановлення певних обставин, юридичних фактів, наявності чи відсутності яких може бути спірною. Разом з тим, ЦПК встановлює заборону щодо вирішення справ у порядку окремого провадження у разі виникнення під час їх розгляду спору про право, а не про факт.

І ПИТАННЯ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Окреме провадження становить самостійний вид непозовного цивільного судочинства, що регулюються розділом IV (статтями 234-290) ЦПК.

Окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 234 ЦПК).

У порядку окремого провадження, відповідно до ч. 2 ст. 234 ЦПК, суд розглядає справи про:

- 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;
- 2) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;
- 3) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;
- 4) усиновлення;
- 5) встановлення фактів, що мають юридичне значення;
- 6) відновлення прав на втрачені цінні папери на пред'явника та векселі;
- 7) передачу безхазяйної нерухомої речі у комунальну власність;
- 8) визнання спадщини відумерлою;
- 9) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 10) примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу;

11) розкриття банком інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

У порядку окремого провадження вирішуються також справи, зазначені ч. 3 ст. 234 ЦПК, особливості розгляду яких визначені іншими актами законодавства. Такими є справи про:

- 1) надання права на шлюб (ст. 23 СК);
- 2) розірвання шлюбу за спільною заявою подружжя, яке має дітей (ст. 109 СК);
- 3) встановлення режиму окремого проживання за заявою подружжя (ст. 119 СК).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, окреме провадження – це вид непозовного цивільного судочинства, в порядку якого розглядаються цивільні справи про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 1 ст. 234 ЦПК).

II ПИТАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ СУДОМ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Правовий статус громадянина характеризується його дієздатністю – тобто здатністю своїми діями набувати цивільні права та обов'язки. Згідно зі ст. 30 ЦК цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними.

Фізична особа може бути обмежена у дієздатності лише в судовому порядку. Підставами обмеження цивільної дієздатності можуть бути: психічний розлад, що істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами тощо, внаслідок чого фізична особа ставить себе і свою сім'ю чи інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище (ст. 36 ЦК).

Визнання фізичної особи недієздатною може бути обґрунтованим лише за умов, якщо судом буде встановлено стійкий, хронічний психічний розлад, внаслідок якого вона не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ст. 39 ЦК).

Предметом судової діяльності є безпосереднє визначення наявності підстав для встановлення такого правового стану фізичної особи, як обмеження у дієздатності чи визнання її недієздатною.

Право на звернення з заявою до суду про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи мають: члени її сім'ї, орган опіки і піклування, наркологічні та психіатричні заклади. Заява про обмеження права

неповнолітньої особи розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавлення її цього права може бути подана батьками (усиновлювачами), піклувальниками, органом опіки та піклування. Із заявою про визнання фізичної особи недієздатною можуть звернутися члени її сім'ї, близькі родичі, незалежно від їх спільного проживання, орган опіки і піклування, психіатричний заклад (ст. 237 ЦПК). Фізичні особи, щодо яких ставиться вимога про обмеження їх у дієздатності чи визнання недієздатними, беруть участь у справі як заінтересовані особи.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

У другому питанні було розглянуто деякі категорії справ, що розглядаються в порядку окремого провадження, але слід звернути увагу на те, що норми ЦПК надають ширший їх перелік, що ви маєте розглянути самостійно.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

З огляду на розглянуте, можливі ситуації, коли спір про право відсутній, але заявник юридично заінтересований в судовому підтвердженні факту, усуненні невизначеності правового положення фізичної особи чи майна, відновленні прав на втрачені документи тощо. Тому у цивільному процесі існує такий вид судочинства, який дозволяє заінтересованій особі встановлювати в судовому порядку юридичні факти для подальшого здійснення відповідних суб'єктивних прав та реалізації охоронюваних законом інтересів – окреме провадження.

Характерною ознакою справ окремого провадження є відсутність спору про право цивільне. Розгляд справ у порядку окремого провадження спрямовується на встановлення певних обставин, юридичних фактів, наявності чи відсутності яких може бути спірною. Разом з тим, ЦПК встановлює заборону щодо вирішення справ у порядку окремого провадження у разі виникнення під час їх розгляду спору про право, а не про факт.

Предметом вивчення даної теми стало окреме провадження з притаманними йому процесуальними особливостями розгляду і вирішення справ.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

В рамках вивчення даної теми слід звернути увагу на основні положення щодо загальної характеристики окремого провадження. Справи, які розглядає і вирішує суд у порядку окремого провадження.

Охарактеризувати процесуальні засоби відкриття в суді справ окремого провадження, підсудність справ окремого провадження.

Визначити процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справах окремого провадження.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- справи, які розглядає і вирішує суд у порядку окремого провадження;
- процесуальні засоби відкриття в суді справ окремого провадження ;
- процесуальні права та обов'язки осіб, які беруть участь у справах окремого провадження;
- процесуальний порядок розгляду справ окремого провадження.

Вміти:

- складати процесуальні документи (заяви, ухвали суду,);
- визначити діяльність Національної оліції у порядку визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою.

ТЕМА № 14. АПЕЛЯЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальна характеристика апеляційного провадження.
2. Підготовка і розгляд справи апеляційним судом.
3. Повноваження суду апеляційної інстанції.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України № 1618-IV від 18 березня 2004 р. // ВВР. – 2004. - № 40-41, 42. – Ст. 492 (із змінами).
3. Цивільний кодекс України: Прийнятий 16 січня 2003 р. – К.: Парламентське видавництво, 2003.
4. Сімейний кодекс України № 2947-III від 10 січня 2002 р. // ВВР. – 2002. - № 21-22. – Ст. 135 (із змінами).
5. Земельний кодекс України № 2768-III від 25.10.2001р.// ВВР – 2002 - № 3-4. – ст. 27 (із змінами).
6. Кодекс законів про працю України. Закон України. Затверджений Законом № 322-VIII від 10 грудня 1971 р. // ВВР. – 1971. – додаток до № 50. – Ст. 375 (із змінами).
7. Про судоустрій та статус суддів. Закон України від 07.07. 2010 р.
8. Про Конституційний Суд України. Закон України // ВВР. – 1996. - № 49. – Ст. 272.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Опанування основними положеннями вчинення апеляційного провадження, загальної характеристики апеляційного провадження. Визначення правового становища суб'єктів права апеляційного оскарження. З'ясувати процесуальний порядок реалізації права апеляційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції.

ВСТУП

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від всебічного розгляду і вирішення цивільних справ у повній відповідності до чинного законодавства. Досягнення такої мети забезпечується цивільними процесуальними гарантіями, серед яких велике значення має функціонування у цивільному судочинстві України апеляційного оскарження і перевірки судових рішень і ухвал, що не набрали законної сили, і касаційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також рішень і ухвал апеляційного суду.

З огляду на сказане, постає завдання з'ясування змісту і ролі вказаного інституту цивільного процесуального права у здійсненні правосуддя.

І ПИТАННЯ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Апеляція – це основний засіб оскарження судових рішень, які не набрали чинності, до суду вищої інстанції (апеляційного суду) з метою перевірки їх законності та обґрунтованості. Набувши законодавчого закріплення ще у Статуті цивільного судочинства Російської імперії (1864 р.), апеляція застосовувалася також у судочинстві України, проте у радянський період інститут апеляції був скасований. Відновлення інституту апеляції відбулося з прийняттям Конституції України (ст. 125, 129). Інститут апеляційного провадження був включений до цивільного судочинства України Законом від 21 червня 2001 р. “Про внесення змін до Цивільного процесуального Кодексу України”. Згідно зі ст. 291 ЦПК (2004 р.) апеляційною інстанцією у цивільних справах визначено судові палати у цивільних справах апеляційних загальних судів.

Суть апеляції полягає в новому (повторному) розгляді й перевірці справи судом апеляційної інстанції. Апеляційне оскарження і перевірка рішень та ухвал суду першої інстанції, що не набрали чинності (законної сили), є процесуальною гарантією захисту прав, свобод та інтересів сторін, інших осіб, які брали участь у справі, а також осіб, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Перевірка апеляційним судом законності та обґрунтованості судових актів реалізується шляхом повторного розгляду справи (перевіщення) з можливістю встановлювати нові факти, досліджувати нові докази, а також докази, які досліджувалися судом першої інстанції з порушенням встановленого порядку.

Отже, *апеляційне провадження* – це механізм перевірки законності та обґрунтованості рішень, ухвал суду першої інстанції, що не набрали законної сили. Апеляційне провадження є однією з форм, що забезпечує однакове застосування судами законів при вирішенні цивільних справ, що забезпечує правильний і однаковий підхід до застосування норм матеріального і процесуального права.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, апеляція – це основний засіб оскарження судових рішень, які не набрали чинності, до суду вищої інстанції (апеляційного суду) з метою перевірки їх законності та обґрунтованості.

Характерні риси апеляційного провадження:

- 1) апеляція подається на рішення, ухвалу суду першої інстанції, що не набрали законної сили;
- 2) цивільна справа у зв'язку з поданою апеляційною скаргою направляється на розгляд до суду вищого рівня – апеляційного суду;
- 3) подача апеляційної скарги зумовлена неправильним застосуванням судом першої інстанції норм матеріального права та (або) порушенням процесуальних норм;
- 4) апеляційний суд при розгляді справи вирішує як питання факту, так і питання права, тобто як юридичну, так і фактичну сторони справи, у тому ж обсязі, що й суд першої інстанції;
- 5) апеляційний суд здійснює розгляд справи у відповідних межах.

II ПИТАННЯ

ПІДГОТОВКА І РОЗГЛЯД СПРАВИ АПЕЛЯЦІЙНИМ СУДОМ

Підготовку справи до розгляду апеляційним судом провадить суддя-доповідач протягом *десяти днів*. Для цього він вчиняє такі *процесуальні дії*: 1) з'ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі; 2) визначає характер спірних правовідносин та закон, який їх регулює; 3) з'ясовує обставини, на які посилаються сторони та інші особи, які беруть участь у справі, як на підставу своїх вимог і заперечень; 4) з'ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються сторонами та іншими особами; 5) вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції; 6) за клопотанням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; 7) за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову; 8) вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи (ч. 1 ст. 301 ЦПК).

Процесуальні дії щодо підготовки справи до судового розгляду апеляційним судом, що зазначені пунктами 6-8 частини першої ст. 301 ЦПК,

здійснюються за правилами, встановленими главою 3 “Провадження у справі до судового розгляду” розділу III “Позовне провадження” ЦПК.

Після проведення підготовчих дій суддя-доповідач доповідає про них колегії суддів. Дійшовши висновку, що всі необхідні підготовчі дії вчинено, колегія суддів призначає справу до розгляду. У разі необхідності колегія суддів вирішує питання про проведення додаткових підготовчих дій.

Відповідно до ч. 2 ст. 302 ЦПК справа має бути призначена до розгляду у розумний строк, але не пізніше семи днів після закінчення дій підготовки її до розгляду.

В апеляційному суді справа розглядається у відкритому судовому засіданні колегією у складі трьох суддів, головуєчий з числа яких визначається в установленому законом порядку (ч. 3 ст. 18 ЦПК).

Процесуальний порядок розгляду справи судом апеляційної інстанції провадиться за правилами, встановленими для розгляду справ у суді першої інстанції, з винятками і доповненнями, встановленими главою 1 розділу V ЦПК (ст. 304 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, підготовку справи до розгляду апеляційним судом провадить суддя-доповідач протягом десяти днів. Для цього він вчиняє такі процесуальні дії: 1) з’ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі; 2) визначає характер спірних правовідносин та закон, який їх регулює; 3) з’ясовує обставини, на які посилаються сторони та інші особи, які беруть участь у справі, як на підставу своїх вимог і заперечень; 4) з’ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються сторонами та іншими особами; 5) вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції; 6) за клопотанням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; 7) за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову; 8) вчиняє інші дії, пов’язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи (ч. 1 ст. 301 ЦПК).

III ПИТАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯ СУДУ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Повноваження суду апеляційної інстанції – це сукупність його прав і обов’язків, пов’язаних із застосуванням процесуально-правових наслідків щодо рішень та ухвал суду першої інстанції, які розглядаються в апеляційному порядку. Такі повноваження та підстави визначені в статтях 307-312 ЦПК.

За наслідками розгляду апеляційної скарги на рішення суду першої інстанції відповідно до ч. 1 ст. 307 ЦПК апеляційний суд має право:

- 1) постановити ухвалу про відхилення апеляційної скарги і залишення рішення без змін;
- 2) скасувати рішення суду першої інстанції і ухвалити нове рішення по суті позовних вимог;
- 3) змінити рішення;
- 4) постановити ухвалу про скасування рішення суду першої інстанції і закриття провадження у справі або залишення заяви без розгляду.

Залишення без зміни рішення суду, тобто відхилення апеляційної скарги можливе тоді, коли суд першої інстанції ухвалив рішення з додержанням вимог матеріального і процесуального права на підставі всебічного дослідження зібраних у справі доказів, правильної оцінки й обґрунтованих висновків, а доводи апеляційної скарги є несуттєвими. Такі наслідки настають також тоді, коли суд припустився неістотних порушень норм права, які не вплинули на правильність ухваленого рішення. Згідно з ч. 2 ст. 308 ЦПК не може бути скасоване правильне по суті рішення суду з одних лише формальних міркувань.

Апеляційний суд вправі скасувати рішення суду першої інстанції і ухвалити нове рішення або змінити рішення. Відповідно до ст. 309 ЦПК підставами для цього є:

- 1) неповне з'ясування судом обставин, що мають значення для справи;
- 2) недоведеність обставин, що мають значення для справи, які суд вважав встановленими;
- 3) невідповідність висновків суду обставинам справи;
- 4) порушення або неправильне застосування норм матеріального або процесуального права.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Отже, до повноважень апеляційного суду належить за результатами розглянутої в апеляційному порядку справи ухвалення **рішення** або постановлення **ухвали**. Ними є постанови суду апеляційної інстанції, в яких даються відповіді на апеляційні скарги суб'єктів права апеляційного оскарження з приводу наслідків нового (повторного) розгляду і вирішення цивільної справи, перевірки з фактичної і правової сторони рішення, ухвали суду першої інстанції, що не набрали законної сили, їх обґрунтованості і законності.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Апеляція – це основний засіб оскарження судових рішень, які не набрали чинності, до суду вищої інстанції (апеляційного суду) з метою перевірки їх законності та обґрунтованості.

Характерні риси апеляційного провадження:

б) апеляція подається на рішення, ухвалу суду першої інстанції, що не набрали законної сили;

7) цивільна справа у зв'язку з поданою апеляційною скаргою направляється на розгляд до суду вищого рівня – апеляційного суду;

8) подача апеляційної скарги зумовлена неправильним застосуванням судом першої інстанції норм матеріального права та (або) порушенням процесуальних норм;

9) апеляційний суд при розгляді справи вирішує як питання факту, так і питання права, тобто як юридичну, так і фактичну сторони справи, у тому ж обсязі, що й суд першої інстанції;

10) апеляційний суд здійснює розгляд справи у відповідних межах.

Підготовку справи до розгляду апеляційним судом провадить суддя-доповідач протягом десяти днів. Для цього він вчиняє такі процесуальні дії: 1) з'ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі; 2) визначає характер спірних правовідносин та закон, який їх регулює; 3) з'ясовує обставини, на які посилаються сторони та інші особи, які беруть участь у справі, як на підставу своїх вимог і заперечень; 4) з'ясовує, які обставини визнаються чи заперечуються сторонами та іншими особами; 5) вирішує питання щодо поважності причин неподання доказів до суду першої інстанції; 6) за клопотанням сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про виклик свідків, призначення експертизи, витребування доказів, судових доручень щодо збирання доказів, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача; 7) за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання щодо вжиття заходів забезпечення позову; 8) вчиняє інші дії, пов'язані із забезпеченням апеляційного розгляду справи (ч. 1 ст. 301 ЦПК).

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: право апеляційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції та його реалізація. Суб'єкти права апеляційного оскарження. Об'єкт апеляційного оскарження. Ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду.

Форма і зміст апеляційної скарги, строк її подання. Порядок прийняття апеляційної скарги до розгляду. Порядок приєднання співучасників, третіх осіб до апеляційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступали. Доповнення, зміна апеляційної скарги або відкликання чи відмова від неї.

Процесуальний порядок підготовки справи апеляційним судом. Процесуальний порядок розгляду справи апеляційним судом.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- право апеляційного оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції та його реалізація;

- ухвали, на які можуть бути подані скарги окремо від рішення суду;
- форма і зміст апеляційної скарги, строк її подання;
- процесуальний порядок розгляду справи апеляційним судом;
- повноваження апеляційного суду.

Вміти:

- складати процесуальні документи (апеляційну скаргу);
- визначити порядок приєднання співучасників, третіх осіб до апеляційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступали.

ТЕМА № 15. КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Касаційне провадження: загальна характеристика.
2. Право касаційного оскарження та процесуальний порядок його реалізації.
3. Відкриття касаційного провадження. Підготовка касаційного розгляду справи і порядок її розгляду.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

- 1) Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.
- 2) Цивільний процесуальний кодекс України. – С.: ТОВ «ВВП НОТІС», 2014. – 172 с.
- 3) Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
- 4) Цивільний процес України: Підручник; [за загальною ред. д.ю.н., доцента М.М. Ясинка]. – К.: Алерта, 2014. – 744 с.
- 5) Забарський В.В., Богатир В.В., Стоянова Т.А. та ін. Науково-практичний коментар «Цивільного процесуального кодексу України». / За заг. ред. Богатиря В.В. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2013. – 784 с.
- 6) Васильєв С.В. Цивільний процес України [текст] : навчальний посібник / С.В. Васильєв – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 344 с.
- 7) Цивільний процесуальний кодекс: науково-практичний аналіз – К. : ВД «Дакор», 2013. – 600 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

З'ясування сутності права касаційного оскарження та процесуального порядку його реалізації, визначення правового становища суб'єктів права касаційного оскарження, об'єктів касаційного оскарження.

Розкриття основних положень відкриття касаційного провадження, витребування справи судом касаційної інстанції, надіслання копій касаційної скарги особам, які беруть участь у справі.

Характеристика порядку підготовки справи до касаційного розгляду. Попередній розгляд справи та порядку розгляду справи судом касаційної інстанції.

ВСТУП

Виконання завдань цивільного судочинства залежить від всебічного розгляду і вирішення цивільних справ у повній відповідності до чинного законодавства. Інститут касаційного оскарження є додатковою гарантією забезпечення законності судових рішень. Його основною функцією є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону.

З огляду на сказане, постає завдання з'ясування змісту і ролі названих інститутів цивільного процесуального права у здійсненні правосуддя.

І ПИТАННЯ КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Інститут касаційного оскарження і перевірки судових рішень є процесуальною гарантією забезпечення законності при здійсненні правосуддя у цивільних справах. Касаційне провадження є однією з конституційних гарантій охорони прав, свобод чи інтересів осіб у цивільному процесі, адже завдяки касації учасники цивільного судочинства можуть обстоювати свої права після набрання судовим рішенням законної сили, якщо є підстави сумніватися в його законності.

Касація (від лат. “cassatio” – скасування, знищення) – це спосіб оскарження рішень і ухвал суду першої інстанції, які були предметом розгляду у апеляційному порядку, у зв'язку з порушенням матеріального і процесуального закону, а також рішень і ухвал апеляційного суду.

Основною функцією процесуально-правового інституту касаційного оскарження є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційного, не розглядає повторно, заново певну справу.

Відповідно до ст. 323 ЦПК касаційною інстанцією у цивільних справах є Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Суть касаційного провадження – полягає в тому, що суд касаційної інстанції за скаргою осіб, які беруть участь у справі, та осіб, які не брали

участі у справі, щодо яких суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, перевіряє законність рішень і ухвал суду першої інстанції, їх відповідність нормам матеріального права, що були предметом апеляційного розгляду, а також рішень і ухвал апеляційного суду з метою захисту прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Касаційне провадження є самостійною формою забезпечення однакового застосування законодавства судами першої та апеляційної інстанцій.

Розгляд справ у касаційній інстанції здійснюється колегією у складі не менше трьох суддів (ч. 4 ст 18 ЦПК).

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Отже, основною функцією процесуально-правового інституту касаційного оскарження є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційного, не розглядає повторно, заново певну справу.

II ПИТАННЯ ПРАВО КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

Суб'єктами права касаційного оскарження є сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки (ч. 1 ст. 324 ЦПК).

Суб'єктами права касаційного оскарження є:

сторони (позивач і відповідач), треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, треті особи, які не заявляють самостійних вимог, їхні представники у справах позовного провадження; у справах наказного та окремого провадження заявники, інші заінтересовані особи та їхні представники;

особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права, свободи чи обов'язки, і які мають відповідну цивільну процесуальну правосуб'єктність;

правонаступники;

особи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

Об'єктами касаційного оскарження, відповідно до ч. 1 ст. 324 ЦПК, є: 1) рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також рішення апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного розгляду – з підстав неправильного застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права; 2) ухвали суду першої інстанції, вказані у пунктах 1, 3, 4, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 29 частини першої статті 293 ЦПК, після їх перегляду в апеляційному порядку і ухвали апеляційного суду, якщо вони перешкоджають подальшому провадженню у справі.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

ІІІ ПИТАННЯ

ВІДКРИТТЯ КАСАЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ. ПІДГОТОВКА КАСАЦІЙНОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВИ І ПОРЯДОК ЇЇ РОЗГЛЯДУ

Касаційне провадження, як і позовне та інші провадження, має стадії відкриття, підготовки справи до касаційного розгляду, розгляду справи судом касаційної інстанції.

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції, де вона реєструється в порядку, встановленому частинами другою і третьою статті 11-1 ЦПК, та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу.

Одержавши касаційну скаргу, оформлену відповідно до вимог статті 326 цього Кодексу, суддя-доповідач протягом трьох днів вирішує питання про відкриття касаційного провадження, про що постановляє відповідну ухвалу, витребує справу, надсилає копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів особам, які беруть участь у справі, і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу. За наявності клопотання особи, яка подала касаційну скаргу, суддя-доповідач у разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду.

У разі якщо касаційна скарга не оформлена відповідно до вимог, встановлених статтею 326 ЦПК, а також у разі несплати суми судового збору застосовуються положення статті 121 ЦПК, про що суддею-доповідачем постановляється відповідна ухвала.

ВИСНОВКИ З ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ:

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції, де вона реєструється в порядку, встановленому частинами другою і третьою статті 11-1 ЦПК, та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу.

Одержавши касаційну скаргу, оформлену відповідно до вимог статті 326 цього Кодексу, суддя-доповідач протягом трьох днів вирішує питання про відкриття касаційного провадження, про що постановляє відповідну ухвалу, витребує справу, надсилає копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів особам, які беруть участь у справі, і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу. За наявності клопотання особи, яка подала касаційну скаргу, суддя-доповідач у разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

Основною функцією процесуально-правового інституту касаційного оскарження є перевірка законності розглянутих справ, в яких суд апеляційної інстанції не усунув істотні порушення закону або сам їх допустив, а також забезпечення однакового застосування закону. Суд касаційної інстанції, на відміну від апеляційного, не розглядає повторно, заново певну справу.

Право касаційного оскарження – це право на відкриття провадження в суді касаційної інстанції з перевірки законності рішень та ухвал суду, що набрали законної сили.

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції, де вона реєструється в порядку, встановленому частинами другою і третьою статті 11-1 ЦПК, та не пізніше наступного дня передається судді-доповідачу.

Одержавши касаційну скаргу, оформлену відповідно до вимог статті 326 цього Кодексу, суддя-доповідач протягом трьох днів вирішує питання про відкриття касаційного провадження, про що постановляє відповідну ухвалу, витребує справу, надсилає копії касаційної скарги та доданих до неї матеріалів особам, які беруть участь у справі, і встановлює строк, протягом якого можуть бути подані заперечення на касаційну скаргу. За наявності клопотання особи, яка подала касаційну скаргу, суддя-доповідач у разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали) суду.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: право касаційного оскарження та процесуальний порядок його реалізації. Суб'єкти права касаційного оскарження. Об'єкт касаційного оскарження. Строк на касаційне оскарження. Підстави касаційного оскарження. Форма і зміст касаційної скарги. Порядок подання касаційної скарги.

Відкриття касаційного провадження. Приєднання до касаційної скарги. Доповнення, зміна касаційної скарги або відкликання її та відмова від неї. Строки розгляду касаційної скарги. Підготовка справи до касаційного розгляду. Попередній розгляд справи. Порядок розгляду справи судом

касаційної інстанції. Межі розгляду справи. Відмова позивача від позову та укладення сторонами мирової угоди.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- право касаційного оскарження рішень і ухвал суду та його реалізація;
- порядок подання касаційної скарги;
- строк на касаційне оскарження;
- форма і зміст касаційної скарги, строк її подання;
- процесуальний порядок розгляду справи касаційним судом;
- повноваження касаційного суду.

Вміти:

- складати процесуальні документи (касаційну скаргу);
- визначити порядок приєднання співучасників, третіх осіб до касаційної скарги, поданої особою, на стороні якої вони виступали;
- визначати строк набуття законної сили рішення та ухвали суду касаційної інстанції.

ТЕМА № 16. ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Провадження по перегляду судових рішень Верховним Судом України.

2. Провадження по перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1) Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості ВРУ. – 1996. - № 30. – Ст. 141.

2) Цивільний процесуальний кодекс України. – С.: ТОВ «ВВП НОТІС», 2014. – 172 с.

3) Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

4) Цивільний процес України: Підручник; [за загальною ред. д.ю.н., доцента М.М. Ясинка]. – К.: Алерта, 2014. – 744 с.

5) Забарський В.В., Богатир В.В., Стоянова Т.А. та ін. Науково-практичний коментар «Цивільного процесуального кодексу України». / За заг. ред. Богатиря В.В. – К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2013. – 784 с.

6) Васильєв С.В. Цивільний процес України [текст] : навчальний посібник / С.В. Васильєв – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 344 с.

7) Цивільний процесуальний кодекс: науково-практичний аналіз – К. : ВД «Дакор», 2013. – 600 с.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Визначення основних правил та положень щодо підготовки справи до розгляду у Верховному Суді України та порядку розгляду справи Верховним Судом України. Повноваження Верховного Суду України. Постанова Верховного Суду України про задоволення заяви. Постанова Верховного Суду України про відмову в задоволенні заяви. Повідомлення про ухвалення рішення та його виготовлення. Обов'язковість судових рішень Верховного Суду України. Підстави для перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами.

ВСТУП

Після перегляду справи в апеляційному порядку, вступу рішення у законну силу, перегляду в порядку касаційного оскарження судового рішення може залишатися таким, що не відповідає вимогам законності та обґрунтованості з різних причин, зокрема таких, що не залежать від сторін та інших осіб, які беруть участь у справі.

Тому для усунення таких недоліків у судових рішеннях цивільним процесуальним законодавством передбачено ще ряд гарантій щодо забезпечення законності та обґрунтованості актів суду.

До них належить перегляд рішень, ухвал, що набрали законної сили, у зв'язку з нововиявленими обставинами.

З огляду на сказане, постає завдання з'ясування змісту і ролі названих інститутів цивільного процесуального права у здійсненні правосуддя.

І ПИТАННЯ

ПРОВАДЖЕННЯ ПО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ВЕРХОВНИМ СУДОМ УКРАЇНИ.

Після перегляду справи в апеляційному порядку, вступу рішення у законну силу, перегляду в порядку касаційного провадження судового рішення може залишатися таким, що не відповідає вимогам законності та обґрунтованості. Причини такого стану можуть бути різноманітними і залежати від суду, який розглядав справу. Тому для усунення таких недоліків у судових рішеннях цивільним процесуальним законодавством передбачено ряд гарантій щодо забезпечення законності та обґрунтованості актів суду.

Перегляд судових рішень у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами, правове регулювання якого здійснено статтями 353-360 ЦПК, є процесуальною гарантією, яка забезпечує законність рішень суду касаційної інстанції та захист прав осіб, які беруть участь у справі, і публічних інтересів.

Провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у

випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки. Зазначені суб'єкти мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку (ст. 353 ЦПК). Виходячи з аналізу ч. 2 ст. 45 і ч. 4 ст. 46 ЦПК, суб'єктом оскарження також є прокурор незалежно від того, чи брав він участь у справі.

ВИСНОВКИ З ПЕРШОГО ПИТАННЯ:

Таким чином, з'ясували, що провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки. Зазначені суб'єкти мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку (ст. 353 ЦПК).

II ПИТАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ ПО ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Відповідно до ч. 1 ст. 361 ЦПК рішення або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, а також судовий наказ можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами. Такий перегляд є процесуальним засобом, що забезпечує законність і обґрунтованість судових рішень, а отже і виконання завдань і досягнення мети цивільного судочинства.

Перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили, є самостійним видом перевірки їх законності та обґрунтованості, процесуальним засобом, що забезпечує їх правильність з фактичного і правового боку, а також захист прав і охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та держави.

Нововиявлені обставини характеризують незаконність та необґрунтованість судового рішення, а встановлення їх судом – це

встановлення наявності чи відсутності таких властивостей у судовому рішенні.

Підставами для перегляду рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами є:

1) істотні для справи обставини, що не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

2) встановлені вироком суду, що набрав законної сили, завідомо неправдиві показання свідка, завідомо неправильний висновок експерта, завідомо неправильний переклад, фальшивість документів або речових доказів, що потягли за собою ухвалення незаконного або необґрунтованого рішення;

2-1) встановлення вироком суду, що набрав законної сили, вини судді у вчиненні злочину, внаслідок якого було ухвалено незаконне або необґрунтоване рішення;

3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення рішення чи постановлення ухвали, що підлягають перегляду;

4) встановлена Конституційним Судом України неконституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

За своєю юридичною природою нововиявленими обставинами є не тільки ті, які мають істотне значення для справи, матеріально-правові факти, що входять до складу підстав позову або висунутих проти нього заперечень, а й будь-які юридичні факти, що мають істотне значення для справ позовного, наказного і окремого провадження.

Нововиявленими обставинами можуть бути юридичні факти, що породжують процесуальні наслідки, тобто такі, які є причинами і умовами, що сприяли порушенню закону, прав та інтересів осіб, які брали участь у справі, та викликають наслідки кримінально-правового характеру.

Заяви про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами можуть бути подані сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, протягом одного місяця з дня встановлення обставини, що є підставою для перегляду.

ВИСНОВКИ З ДРУГОГО ПИТАННЯ:

Отже, перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили, є самостійним видом перевірки їх законності та обґрунтованості, процесуальним засобом, що забезпечує їх правильність з фактичного і правового боку, а також захист прав і охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та держави.

Нововиявлені обставини характеризують незаконність та необґрунтованість судового рішення, а встановлення їх судом – це встановлення наявності чи відсутності таких властивостей у судовому рішенні.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ:

провадження у зв'язку з винятковими обставинами – це сукупність процесуальних дій суду та інших учасників цивільного процесу, спрямованих на визначення наявності або відсутності передбачених законом підстав для повторного перегляду справи у порядку касаційного провадження у випадках, встановлених цивільним процесуальним законом, та усунення встановлених у зв'язку з цим порушень законності постановлених судових рішень.

Право оскарження судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами мають сторони та інші особи, які беруть участь у справі, а також особи, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права і обов'язки. Зазначені суб'єкти мають право оскаржити до Верховного Суду України судові рішення у цивільних справах у зв'язку з винятковими обставинами після їх перегляду у касаційному порядку (ст. 353 ЦПК).

Перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили, є самостійним видом перевірки їх законності та обґрунтованості, процесуальним засобом, що забезпечує їх правильність з фактичного і правового боку, а також захист прав і охоронюваних законом інтересів громадян, підприємств, установ, організацій та держави.

Нововиявлені обставини характеризують незаконність та необґрунтованість судового рішення, а встановлення їх судом – це встановлення наявності чи відсутності таких властивостей у судовому рішенні.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При підготовці до семінарських занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять теми, таких як: перегляд судових рішень Верховним Судом, строк подання заяви про перегляд судових рішень, право на перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами; заява про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Після вивчення теми здобувачі вищої освіти повинні:

Знати:

- підстави та строк для подання заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом;
- підготовка справи до розгляду у Верховному Суді України;
- порядок розгляду справи Верховним Судом України;
- повноваження Верховного Суду України;
- форма і зміст заяви про перегляд справ у зв'язку з нововиявленими обставинами, строк її подання.

Вміти:

- складати процесуальні документи (заява про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами);
- визначити підстави для перегляду справи у зв'язку з нововиявленими обставинами.